

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Právníká fakulta

Michal Kyjonka

Nepříčetnost a zmenšená příčetnost

Diplomová práce

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma nepřičetnost a zmenšená přičetnost vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 30. června 2013

.....

Michal Kyjonka

Touto cestou bych chtěl poděkovat za odborné vedení mé diplomové práce a cenné rady JUDr. Bronislavě Coufalové, Ph.D., a dále své rodině a blízkým za poskytnutí podpory nejen během vypracovávání této diplomové, ale také během celého studia.

Obsah

Seznam zkratek.....	6
Úvod.....	7
1 Historický vývoj institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.....	9
1.1 Období starověkého Říma.....	9
1.2 Post-římskoprávní vývoj do účinnosti Constitutio Criminalis Theresiana.....	10
1.3 Constitutio Criminalis Theresiana z roku 1768.....	11
1.4 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání z roku 1787.....	12
1.5 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 a Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852.....	13
1.6 Právní úprava nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti za období nesvobody.....	15
1.7 Trestní zákon z roku 1950.....	16
1.8 Trestní zákon z roku 1961.....	16
2 Nepřičetnost v platné právní úpravě.....	19
2.1 Vymezení pojmu nepřičetnost.....	19
2.2 Nepřičetnost mladistvých pachatelů.....	20
2.2.1 Vymezení pojmu mladistvý pachatel.....	20
2.2.2 Relativní odpovědnost mladistvých.....	20
2.2.3 Rozumová a mravní vyspělost.....	21
2.3 Trestněprávní důsledky nepřičetnosti.....	23
3 Zmenšená přičetnost v platné právní úpravě.....	25
3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost.....	25
3.2 Trestněprávní důsledky zmenšené přičetnosti.....	25
4 Psychologické kritérium nepřičetnosti.....	27
4.1 Vymezení pojmu.....	27
4.2 Schopnost rozpoznávací.....	27
4.2.1 Protiprávnost a její rozpoznání.....	27
4.2.2 Poruchy myšlení, vnímání a úsudku.....	28
4.3 Schopnost ovládací.....	30

5	Biologické kritérium nepřičetnosti	32
5.1	Vymezení pojmu duševní porucha	32
5.2	Duševní porucha v medicíně, klasifikace MKN-10.....	33
5.3	Duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci	34
5.3.1	Exogenní psychózy	35
5.3.2	Endogenní psychózy.....	36
5.3.3	Stavy v alkoholovém či drogovém opojení	37
5.3.4	Geneticky podmíněné nemoci	38
5.4	Hluboká porucha vědomí.....	38
5.5	Mentální retardace	39
5.6	Těžká asociální porucha osobnosti	40
5.7	Jiné těžké duševní nebo sexuální odchylky	40
6	Případy zaviněné nepřičetnosti.....	43
6.1	Vymezení pojmu návyková látka.....	43
6.2	Opilství.....	45
6.3	Actio libera in causa	46
7	Znalecké posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	49
8	Úvahy de lege ferenda	52
8.1	Nepřičetnosti, zmenšená přičetnost a jejich kritéria	52
8.2	Návyková látka	53
8.3	Opilství.....	53
	Závěr.....	55
	Zdroje	57
	Shrnutí	60
	Seznam klíčových slov	61

Seznam zkratk

TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 494/2012 Sb.
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění zákona č. 105/2013 Sb.
MKN-10	desátá revize Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů
ZSM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění zákona č. 390/2012 Sb.
OČTŘ	orgán činný v trestním řízení

Úvod

Tématem mé diplomové práce je trestněprávní institut nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Nepřičetnost má významný vliv na trestní odpovědnost fyzických osob a na sankce jim ukládané. Problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je velice komplexní a rychle se vyvíjející z důvodu propojení poznatků psychologie, psychiatrie, biologie a obecné trestněprávní vědy.

Základem pro část práce pojednávající o nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti de lege lata bude zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 494/2012 Sb. s účinností od 15. ledna 2013. Tento zákoník přinesl oproti minulému zákonu č. 140/1961 Sb., trestnímu zákonu několik novinek, které budou zvláště rozebrány.

Při vypracování diplomové práce budu vycházet především z platné právní úpravy, komentovaného znění zákonů, judikatury, odborných právních publikací, historických zákonů a odborných článků. Z hlediska vědeckých metod použiji metodu analýzy odborného textu, metodu popisnou, srovnávací a metodu klasifikace.

V první kapitole pojednám o historickém vývoji institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Historický exkurz by měl pomoci čtenáři k lepšímu pochopení významu a účelu výše uvedených právních pojmů.

Předmětem druhé a třetí kapitoly bude vymezení termínu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti de lege lata. Pro správné porozumění terminologie vyložím také termín přičetnosti a další základy trestní odpovědnosti dle platného TZ. V rámci těchto kapitol pojednám také o specifichnostech nepřičetnosti mladistvých a o relativní odpovědnosti mladistvých. Samostatně pro nepřičetnost a zmenšenou přičetnost okrajově vymežím trestněprávní důsledky aplikace výše zmíněných institutů.

Hlavním předmětem práce, v čtvrté a páté kapitole rozpracované, je biologické a psychologické kritérium nepřičetnosti. Biologickým kritériem se trestněprávní autority zabývají vcelku detailně, bohužel psychologické kritérium bývá často opomíjeno. U duševních poruch popíšu jejich základní klasifikaci a názvosloví z právního i lékařského hlediska. Rozpracovány budou rovněž nejčastější duševní poruchy dopadající do forenzní problematiky a jejich význam pro instituty nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. V závěru čtvrté i páté kapitoly nastíním čtenáři trestněprávní důsledky aplikace nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

V šesté kapitole se zaměřím na případy zaviněné nepřičetnosti. Opilství a *actio libera in causa* nejsou přímým předmětem mé práce, avšak pro ucelení problematiky zde budou zmíněné instituty vyloženy. V první podkapitole bych rád vymezil jeden ze stěžejních pojmů nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti - pojem návykové látky.

Do sedmé kapitoly zařadím znalecké posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a jeho praktické dopady do trestního práva hmotného a procesního. Osmá kapitola se bude věnovat úvahám *de lege ferenda*.

1 Historický vývoj institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

V první kapitole této diplomové práce bude pojednáno o historickém vývoji institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Historický exkurz by měl pomoci čtenáři k lepšímu pochopení významu a účelu těchto právních pojmů, neboť problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je velice komplexní a rychle se vyvíjející z důvodu propojení poznatků psychologie, psychiatrie, biologie a obecné trestněprávní vědy. Také chápání osob s poruchou přičetnosti ze strany společnosti se měnilo v důsledku sociálního vývoje a sociologických poznatků. Z výše uvedených důvodů je nezbytné pohlížet na dnešní a budoucí stav právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti s ohledem na veškeré souvislosti. Místně bude následující pojednání omezeno na území českých zemí a jejich státních předchůdců.

1.1 Období starověkého Říma

Může se zdát, že starověký římský stát místně nespadá pod obsah vymezený touto kapitolou, avšak římské právo obecně tvoří největší prvotní základ pro většinu právních institutů užívaných v dnešním českém právu.

Již v Zákoně dvanácti desek byl zaveden pojem *osoby šílené*¹, jejíž odpovědnost za protiprávní jednání byla vyloučena. Rozsah ochrany *šílených osob* se později rozšířil i na další duševní choroby. Takovéto osoby stížené duševní chorobou jednaly bez vůle, tedy nebyly způsobilé k právnímu ani protiprávnímu jednání. Výjimkou byly tzv. *světlé okamžiky*,² kdy osoba jindy šílená jednala při smyslech, tedy s plnými právními účinky.

Další osobou požívající ochrany z důvodu duševní nemoci byl tzv. *marnotratník (prodigus)*, který rozhazoval majetek svých předků a prétor měl oprávnění zbavit takovou osobu práva nakládat s majetkem.³

Římské právo přistupovalo k osobám stíženým duševní nemocí zvláštním způsobem z hlediska trestního práva hmotného i procesního. U těchto osob se upouštělo od potrestání, ale bylo možno užít detence ve vězeňské cele k ochraně společnosti před těmito duševně chorými. Osoby střídavě šílené byly trestně odpovědné, pokud bylo prokázáno, že spáchaly trestný čin v okamžiku, kdy jejich duševní porucha neměla vliv na jejich psychické schopnosti. Beztrestnost zakládal i *náhlý zuřivý hněv*, ve kterém zabil manžel svůdce své

¹ Osoby ve stavu tzv. furiosi.

² Intervalla delucida.

³ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 78.

ženy. V poslední řadě se rozvinuly instituty *opilství a actio libera in causa*, které v římském právu vylučovaly nebo omezovaly trestní odpovědnost pachatele.⁴ Institut opilství se však značně odlišoval od dnešního pojetí, neboť za dob římského práva osoba páchající trestný čin ve stavu opilství nebyla absolutně trestně odpovědná. Tedy neodpovídala ani za kvazidelikt, pouze se zavazovala ze soukromoprávního hlediska a byla povinna nahradit škodu, popřípadě platit pokuty.

1.2 Post-římskoprávní vývoj do účinnosti *Constitutio Criminalis Theresiana*

Stanovit přesný časový rozsah této podkapitoly je problematický, neboť po institutech osob *šiléných, opilých a jednajících v hněvu*, dle římského práva, dlouho nepřicházel další vývoj, který by se podepsal na dnešní právní úpravě trestních zákonů. Zmíněna bude nejen právní úprava účinná v českých zemích, ale také úprava účinná na území německém a rakouském, neboť mnoho z těchto právních řádů poskytlo právní základ trestním kodexům účinným u nás.

První post-římskou zmínku o vývoji nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti přineslo až právo kanonické zmiňující osoby *blbé, furiosa, náměsíčné a jednající v horečce* jako osoby trestně neodpovědné.

Říha zmiňuje trestní zákony staroněmecké jako další článek vývoje institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Tehdy byly činy *šiléných* postihovány pouze pokutami a s pozdějším vývojem městských práv bylo také možno osoby šílené trestně postihovat, ne však na životě. Některá německá městská práva umožňovala šílené osoby *odeslat či pruty vyhnat, případně na loď posadit a po vodě poslat*. Institut opilství se ve staroněmeckých právních předpisech posunul směrem k dnešnímu pojetí a již nezaboval pachatele trestní odpovědnosti, šlo již pouze o polehčující okolnost.

Prvním trestním zákoníkem uplatňovaným v německých zemích byl *Constitutio Criminalis Bambergensis* z roku 1507. Ten obsahoval nové ustanovení o beztrestnosti pachatele, který usmrtil jiného ve stavu, kdy *neměl své smysly*. Na základě *Bambergensis* byl vydán roku 1532 *Constitutio Criminalis Carolina*⁵, který platil podpůrně v našich zemích až do roku 1768. Tento kodex upravoval vyloučení trestní odpovědnosti *bezsmyslných*

⁴ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931, s. 21.

⁵ *Constitutio Criminalis Bambergensis* překládán jako Bamberký hrdelní řád a *Constitutio criminalis Carolina* jako Útrpný soudní řád císaře Karla V.

v případech usmrcení člověka, pro ostatní trestné činy pak stanovil trest podle *rady znalců*, což je velký posun od předchozích právních úprav, kdy bylo veškeré rozhodování o přičetnosti pouze na soudci. Na opilství se tyto články nevztahovaly, a proto dle tehdejší úpravy nezpůsobovalo beztrestnost pachatele trestného činu.

Brikcího Práva městská a Koldínova Práva městská Království českého vydaná v roce 1534, resp. 1579, účinná v českých zemích, stanovovala nezbytnost přihlížení k duševní způsobilosti a věku pachatelů.

Další vývoj přinesla česká právní úprava Hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707 rozšiřující právní ochranu na osoby zbavené rozumu částečně, takovým osobám stanovil řád mírnější trest.

Opačný pohled na institut opilství nesla staroněmecká práva účinná od roku 1570 za císaře Maxmiliána II., dále práva za Augusta Silného z roku 1700 a Viléma I. Pruského z roku 1718. Tyto právní úpravy stanovily pro osoby jednající v opilství přísnější trest, což je významnou odchylkou od tehdejšího vnímání opilství vnímaného ne jako polehčující, ale jako přitěžující okolnost. Až Codex iuris Bavarici, vydán roku 1751, rozlišoval zaviněnou a nezaviněnou opilost. Tato modernizovaná právní úprava zbavovala osoby jednající v nezaviněné opilosti trestní odpovědnosti.

1.3 Constitutio Criminalis Theresiana z roku 1768

Hrdelní právní řád Marie Terezie vycházející z výše zmiňovaných staroněmeckých právních úprav, vydaný roku 1768, byl nejvýznamnějším trestněprávním počinem této doby. Nový hrdelní řád měl modernizovat do té doby v monarchii subsidiárně užívaný Consitutio Criminalis Carolina z roku 1532, přesto byl tereziánský řád již v době vydání koncepčně zastaralý. Trest byl pojímán jako msta za protiprávní čin, připouštělo se odchýlení od zákona a zákon obsahoval středověké relikty z čarodějnických procesů. Na druhou stranu řád nově zavedl *zásadu odpovědnosti za zaviněná protiprávní jednání*, která do velké míry zasáhla do úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

Výslovně bylo stanoveno, že osoby protiprávně jednající ve stavu *nedostatku svobodné vůle* nebo *nedostatku svobodného rozumu* nebudou trestně odpovědné. Na jednání ve stavu senility ze stáří, v opilství, ve snu, v nevědomosti a v omylu pak bylo pohlíženo jako na polehčující okolnosti a soudce byl povinen brát tyto okolnosti v potaz při vyslovení viny i trestu. Absolutního zákazu trestání bylo užito pro osoby *šílené* jednající v *úplném myslí zmatení* a pro osoby *nesmyslné*. Osobám jednajícím v *příliš velké hlouposti, mdlobě smyslů a*

sprostnosti, s níž úplné rozumu zbavení spojeno není, zvláště hluchým a němým se trest ukládal dle nebezpečnosti pachatele. Zohledňována byla způsobilost těla a rozumu u příliš mladých nebo starých pachatelů. Dále bylo upraveno jednání v prudkém pohnutí mysli, zmatení, úleku, jednání pod výhrůžným rozkazem vrchnosti, činy osob spících a náměsíčných a činy ve skutkovém a právním omylu – při trestání těchto osob se uvedené zvláštní okolnosti zohledňovaly nebo byly považovány za okolnosti vylučující uložení trestu pro nedostatek vůle či užívání smyslů.

Velmi podrobně byly upraveny činy spáchané v opilství. Řád rozlišoval tři případy opilství – *opilství nechtěné, opilství chtěné s plným vědomím (úmyslem) jiného (cizího) a opilství chtěné s nějakým užitím rozumu.*⁶ Opilství nechtěné byly případy, kdy si pachatel přivodil opilství nebo pominutí smyslů bez vlastní viny náhodou nebo z podnětu třetí osoby požil neznámý nápoj či kuřivo nebo byl k aplikaci látky přinucen. Osoba jednající v opilství nechtěném neměla být vůbec potrestána, pokud byla *zcela zbavena smyslů*. Pokud nebyla osoba smyslů zcela zbavena, pak měl být uložen libovolný trest. Zvláště ostrý přístup měl být užit vůči osobám, jež takovou látku pachateli úmyslně lstí podaly. Tyto případy jsou v dnešní právní úpravě zakotveny jako nepřímé pachatelství. Druhým případem opilství je stav, kdy se osoba uvedla do stavu úplného zbavení smyslů dobrovolně na základě své svobodné vůle. Takový pachatel měl být trestán mírněji za předpokladu, že nebyl nikdy trestán, nebyl chorobný opilec a ke skutku v opilství nedošlo z nepřátelství, pohružky či jiné události, v níž by bylo možno spatřovat přípravu nebo podnět k činu v opilství. Třetím případem opilství, tedy *opilství chtěné s nějakým užitím rozumu* se rozuměl stav, kdy pachateli *zcela nevyzrál rozum a byl si svých skutků velmi dobře vědom*. Zákon hovořil o stavu, kdy osoba jednala v plné nebo ve zmenšené přičetnosti, trest byl v těchto případech ukládán v plné výši. V tomto pojetí opilství lze sledovat základ pro institut zmenšené přičetnosti.

1.4 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání z roku 1787

Obecně zastaralý Constitutio Criminalis Theresiana nahradil roku 1787 moderní, již pouze hmotněprávní kodex Josefa II. Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání.⁷ Z trestněprávního hlediska šlo o přelomový předpis, poněvadž jako první obsahoval zásadu *nullum crimen a nulla poena sine lege*. Nově předpis stanovil i zásadu, že *ke kriminálnímu*

⁶ Opilství původně v Coonstitutio Criminalis Theresiana jako Ebreitas. Členěno na opilství nechtěné originálně Ebreitas involuntaria, opilství chtěné s plným vědomím (úmyslem) jiného (cizího) originálně Ebrietas voluntariam cum plena mentis alienatione a opilství chtěné s nějakým užitím rozumu originálně Ebrietas voluntariam cum aliquo rationis usu.

⁷ Allgemeines Gesetz uber Verbrechen

zločinu patří zlý úmysl a svobodná vůle. Tato zásada ve velké míře ovlivnila nahlížení na pachatele nepřičetného nebo jednajícího ve zmenšené přičetnosti. Dokonce se objevil institut kvazideliktu, jelikož čin páchaný v nepřičetnosti nebyl páchán ve zlém úmyslu a tento čin pak nenaplňoval základní znaky trestného činu. Zásada *nullum crimen sine culpa* se pak z pohledu zavinění promítla ve výše zmíněném požadavku svobodné vůle pachatele – pokud nebyla svobodná vůle a zlý úmysl, nebyla pak ani vina a bez prokázané viny nebylo možné pachatele trestat.

1.5 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 a Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852

Roku 1803 byl v monarchii zahrnující země české přijat Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích jako přímý nástupce Obecného zákoníku o zločinech a jejich trestání Josefa II., ze kterého nový kodex přejal moderní úpravu svobodné vůle a zlého úmyslu. Pod vlivem událostí roku 1848 vznikl roku 1852 lehce přepracovaný kodex Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích. Již z názvu předpisu vyplývá, že největší novinkou byla zavedená tripartice protiprávních činů, tedy zločin, přečin a přestupek. Pro význam vývoje nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti šlo v podstatě o totožné předpisy, proto jsou také zahrnuty v jedné podkapitole. Důležitost této dvojice zákonů podtrhuje fakt, že v českých zemích druhý z nich platil až do 31. prosince 1951.

Pro problematiku nepřičetnosti byla významná úprava věnována zlému úmyslu a důvodům jeho vyloučení. V zákoně stojí, že *ke zločinu se vyžaduje zlého úmyslu*, ten je *vyloučen jen z důvodu, kdy byl pachatel zbaven užívání rozumu*. U pachatele se střídavým pominutím smyslů je zlý úmysl vyloučen, pokud byl skutek vykonán v čase, kdy pominutí smyslů trvalo. Důvodem pro vyloučení zlého úmyslu je také *opilství nebo jiné pomatení smyslů, v němž si pachatel není vědom svých činů*. Dále je v zákoně zmíněn nedostatek věku, kdy pachatel ještě nedovršil čtrnáctého roku, skutkový omyl, náhoda, nedbalost, neznalost následku činu, neodolatelné donucení a nutná obrana.⁸

Zákoníky nedefinovaly pojem přičetnost, ale pouze případy jejího vyloučení. Již v této době byla některá ustanovení diskutabilní, např. vyloučení přičetnosti u všech nedbalostních trestných činů, vyloučení přičetnosti u nutné obrany nebo neodolatelného donucení.⁹ S rozvojem psychologie, psychiatrie a biologie vznikla teorie, že *přičetnost předpokládá*

⁸ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 4, s. 37 – 39.

⁹ Institut neodolatelného donucení odpovídá dnešnímu pojetí krajní nouze.

schopnost člověka rozpoznání a schopnost svobodného rozhodnutí. Z počátku účinnosti zákona byly různé případy vymizelé přičetnosti posuzovány buďto pouze psychologickou nebo biologickou metodou. Psychologickou metodou byla vylučována přičetnost pro nedostatek rozumu – nedostatek schopnosti rozpoznávací. Biologickou metodou byly posuzovány veškeré další případy vyloučení přičetnosti.

Na počátku 20. století trestněprávní věda dovodila biologicko-psychologickou definici nepřičetnosti v dnes užívané podobě. Mezi biologická kritéria řadila teorie především *duševní poruchy* nahrazující pojmy jako jednání pachatele *beze smyslů, v pomnutí smyslů, v pomatení smyslů, v zmatení smyslů.* Dále se zde řadila *porucha vědomí,* zde patřila např. spánková opilost, opilost, opojení nebo hypnóza. Dalším biologickým kritériem byla *duševní slabost* odpovídající dnešnímu pojmu mentální retardace.

U psychologických kritérií se žádala pachatelova schopnost *rozpoznávací a určovací.* Rozpoznávací schopnost byla stanovena jako schopnost chápat protiprávnost svých činů, ovlivněna byla rozumovou a intelektuální zralostí pachatele. Určovací schopnost byla definována jako způsobilost klást účinný odpor pohnutkám pudícím pachatele k činům, jejichž protiprávnost je mu známa. Určovací schopnost byla ovlivněna mravní a morální zralostí pachatele.¹⁰

V obou zákonících byla detailně zpracována problematika opilství jako kvazideliktu. Institut opilství do velké míry odpovídal dnešnímu pojetí, ovšem tehdy bylo možné se do stavu opilosti přivést pouze požitím lihovin. O kvazidelikt šlo z toho důvodu, že pachatel jednající v opilosti nejednal ve zlém úmyslu, nebyl tedy naplněn obligatorní znak trestného činu. Pachatel byl odpovědný za přivedení se do stavu opilosti, ne za čin spáchaný ve stavu opojení.¹¹

Trestný čin opilství bylo možné spáchat pouze ve stavu absolutní nepřičetnosti. Takový čin mohl být posouzen jako nedbalostní trestný čin, kdy nedbalost spočívala v přivedení se do stavu nepřičetnosti, jako úmyslný trestný čin,¹² jako přestupek proti veřejné mravnosti nebo jako čin beztrestný. Trest ukládaný za opilství byl velice nízký, a to 3 měsíce odnětí svobody s možností zostřit sazbu na 6 měsíců v případě, že pachatel mohl svou nebezpečnost předpokládat.¹³

¹⁰ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 5, s. 38 – 40.

¹¹ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 6, s. 27.

¹² Actio libera in causa culposa, resp. Actio libera in causa dolosa. Dříve označovány actio libera in causa sive ad libertatem relata z důvodu trestání pachatele dle stavu před uvedením se do stavu opilosti.

¹³ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 5, s. 40.

1.6 Právní úprava nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti za období nesvobody

V období nesvobody (1939 – 1944) na území Protektorátu Čech a Moravy platil trestněprávní dualismus spočívající v existenci rozdílného trestního práva pro příslušníky německého národa a pro příslušníky národa českého – dva trestněprávní systémy na jednom území s rozdílnou osobní příslušností byly historickým unikátem.¹⁴

Německý trestní zákoník byl obecně modernější než původní rakouský zákoník, kterým se nadále řídilo neněmecké obyvatelstvo na území Protektorátu. Nepříčetný pachatel byl dle německé úpravy taková osoba, jejíž schopnost rozpoznávací nebo ovládací (osoba nebyla dle tohoto rozpoznání schopna jednat) zcela vymizela pro *poruchu vědomí, chorobnou poruchu duševní činnosti nebo duševní slabost*. Zmenšená příčetnost zde byla upravena jako pachatelova snížená schopnost rozpoznat nebo dle tohoto rozpoznání jednat, trest pro takovou osobu mohl být zmírněn dle ustanovení o trestání pokusu. Tato právní úprava tedy počítala s kritériem psychologickým spočívajícím v tom, že pachatel musel být schopný nedovolenost činu rozpoznat a dle tohoto rozpoznání pak jednat. Jako důvody biologického kritéria zde byly vypočteny duševní poruchy – *porucha vědomí, chorobná porucha duševní činnosti nebo duševní slabosti*.¹⁵

Německá úprava dále obsahovala ustanovení o hluchoněmých, jejichž trestnost jednání nebyla dána pro neschopnost rozpoznat nebo podle tohoto rozpoznání jednat pro svůj zaostalý duševní vývoj. Německý právní řád obsahoval také zvláštní zákon, který platil pro trestní soudnictví nad mládeží. Dle tehdejší terminologie byla u dítěte rozlišována *absolutní a relativní nepříčetnost*. Absolutně nepříčetné dítě bylo ve věku do 14 let a relativně nepříčetné bylo dítě ve věku od 14 let do dovršení 18 let. U relativně nepříčetného dítěte se zkoumal jeho duševní a mravní vývoj, pro který nebylo schopno v době spáchání činu rozpoznat nebo podle tohoto rozpoznání určit svoji vůli.

Německá právní úprava obsahovala také ustanovení o opilství, které bylo pojato jako kvazidelikt. Opilství spočívalo v úmyslném nebo nedbalostním uvedení se do stavu opojení vylučující příčetnost. Do tohoto stavu se mohl pachatel přivést požitím alkoholických nápojů nebo jinými opojnými prostředky. Trest osob jednajících v opilosti nesměl být přísnější než trest hrozící za ekvivalentní úmyslné jednání.

¹⁴ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 7, s. 38.

¹⁵ MIŘIČKA, August, SOLNAR, Vladimír. *Nová úprava trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Melantrich, 1939, s. 74.

Německé zákony platící na území Protektorátu byly roku 1944 vyloučeny z československého právního řádu Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 11. Po obnovení právního pořádku na našem území opět platily pouze trestní zákony z roku 1852 a trestní zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1931 vztahující se za období nesvobody pouze na neněmecké občany Protektorátu.¹⁶

1.7 Trestní zákon z roku 1950

Nově nastolený socialistický režim v roce 1948 vyžadoval podstatné úpravy právního pořádku, proto byl narychlo vydán roku 1950 nový trestní zákon č. 86/1950 Sb. Nový předpis obsahoval materiální pojetí trestného činu promítajícího se do definice nepřičetnosti. Nepřičetnost byla definována v § 11 jako stav pachatele, ve kterém pro duševní poruchu nemohl rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné nebo nemohl své jednání ovládat – nepřičetný pachatel pak nebyl za čin spáchaný v tomto stavu trestně odpovědný.¹⁷ Biologické kritérium bylo stanoveno abstraktně pouze jako duševní porucha, nebyl tedy obsažen ani demonstrativní výčet jaký byl v německé právní úpravě. Materiální pojetí trestného činu se dále promítlo ve složce rozpoznávací nespočívající již v pachatelově rozpoznání protiprávnosti trestného činu, ale v rozpoznání, že čin je společensky nebezpečný.

Nový zákoník dále rozlišoval trestný čin opilství a případy *actio libera in causa dolosa* a *actio libera in causa culposa*. Trestný čin opilství byl definován jako stav, kdy se pachatel, byť i z nedbalosti, uvedl do stavu nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo jiným způsobem a v tomto stavu se dopustil trestného činu. Trest za opilství bylo možno udělit v maximální výši 5 let odnětí svobody, sazba se snížila, jestliže se pachatel dopustil v opilství trestného činu s trestní sazbou mírnější.¹⁸ Pachatel byl tedy trestán za uvedení se do stavu nepřičetnosti, ne za protiprávní čin v tomto stavu spáchaný. Pro upřesnění terminologie, ve vztahu s dnešní trestněprávní teorií, je nezbytné chápat tehdejší pojetí trestného činu spáchaného v opilství jako spáchání činu jinak trestného v opilství (kvazideliktu).

1.8 Trestní zákon z roku 1961

Narychlo sestavený trestní zákon z roku 1950 byl nahrazen trestním zákonem č. 140/1961 Sb. nabývajícím účinnosti roku 1962. Nepřičetnost byla definována v ustanovení § 12 odst. 1, a to jako stav pachatele, který pro duševní poruchu v době spáchání trestného činu nebyl schopen rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost nebo své jednání nebyl schopen

¹⁶ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 7, s. 39-40.

¹⁷ zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1957

¹⁸ zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1957

ovládnout. Za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti pachatel nebyl trestně odpovědný. Základní definice nepřičetnosti obsahovala opět pouze abstraktní stanovení biologického kritéria jako duševní poruchy. Nový trestní zákoník opět navázal na materiální pojetí trestného činu, proto se na přičetného pachatele kladl požadavek rozpoznání nebezpečnosti činu pro společnost a ne rozpoznání jeho protiprávnosti.

Ustanovení § 12 odst. 2 obsahovalo situaci, kdy se pachatel do stavu nepřičetnosti přivedl, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku. V této situaci bylo vyloučeno užití odst. 1 a pachatel byl za jednání v zaviněné nepřičetnosti zcela odpovědný.¹⁹ Zákon z roku 1961 stál na zásadě boje proti alkoholizmu a omamným látkám, proto neobsahoval ani žádné ustanovení o opilství. Pachatelé jednající v zaviněné nepřičetnosti byli zcela trestně odpovědni za trestné činy v tomto stavu spáchané. Toto vyvolávalo v teorii problémy při snaze dodržet zásadu *nullum crimen sine culpa*, neboť tato koncepce považovala za pachatele trestného činu i osobu nepřičetnou. Nepřičetná osoba však nenaplnuje požadavky subjektivní stránky trestného činu – zavinění je zde prokazatelně pouze u jednání, jímž se osoba přivedla do stavu nepřičetnosti.²⁰

V učebnici Československé trestní právo z roku 1976 je nadále rozlišováno několik případů spáchání trestného činu pod vlivem alkoholu nebo jiných omamných látek. Opět je to *actio libera in causa dolosa*, *actio libera in causa culposa* a situace, kdy se pachatel zaviněně přivedl do stavu nepřičetnosti, ale v tomto stavu nezamýšlel spáchání konkrétního trestného činu. Spáchání trestného činu v jakékoli výše uvedené formě nezbavovalo pachatele trestní odpovědnosti, rozlišována byla pouze společenská nebezpečnost pachatelova jednání, což se mohlo projevit při trestání. Za trestný čin spáchaný ve stavu opilosti nebyl pachatel odpovědný pouze v případě, že šlo o případ patologické opilosti, o níž pachatel nevěděl nebo šlo o případ násilného či nezaviněného opití.²¹

Novelizací z roku 1990 doznalo ustanovení § 12 odst. 2 významné změny pro problematiku nepřičetnosti. Formulace „*požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku*“ byla nahrazena jednotným pojmem „*vlivem návykové látky*.“ Návykové látky byly souhrnně v zákoně označeny jako „*alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní*

¹⁹ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 120/1962 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1962

²⁰ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 7, s. 43.

²¹ NEZKUSIL, Jiří a kol. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy: obecná část*. 3. doplň. a část. přeprac. vydání. Praha: Orbis, 1976, s. 90.

*látky způsobily nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.*²²

Další novelizace účinná od roku 1992 přinesla opuštění alkoholismus potírající doktríny – ustanovení § 12 odst. 2 bylo zrušeno a byl zaveden pojem opilství. Nové ustanovení o opilství se vztahovalo na osobu, jež se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivedla, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti a v tomto stavu se dopustila činu jinak trestného. Trest za opilství bylo odnětí svobody tři až osm let, nižší sazba příslušela pachateli, který se dopustil činu jinak trestného, jenž je trestán sazbou mírnější.²³ Na opilství se již pohlíželo jako na kvazidelikt, neboť pachatel byl odpovědný za zaviněné přivedení se do stavu opilosti a ne za čin jinak trestný v opilosti spáchaný. Toto pojetí tedy opět vyhovovalo obecnému chápání zásady *nullum crimen sine culpa*.

Poslední významnou novelizací upravující nepřičetnost přinesla novela účinná v roce 1994 upravující ustanovení § 12 odst. 2 způsobem, že i případy *actio libera in causa dolosa* a *culposa* se dočkaly zákonného zakotvení.

Konečná úprava trestního zákona č. 140/1961 Sb. nepřičetnosti a opilství již byla prakticky shodná s úpravou dnešní za účinnosti zákona č. 40/2009 Sb., jediným významným rozdílem bylo tehdejší materiální pojetí trestného činu a s tím související posuzovaná pachatelova schopnost rozpoznat společenskou nebezpečnost trestného činu, kdy se dnes posuzuje schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost jeho činu. Zajímavostí odlišující ještě odlišovala dikci opilství v zákoně č. 140/1961 Sb. od zákona č. 40/2009 Sb., bylo užití výčtu způsobů jak se mohl pachatel přivést do stavu zaviněné nepřičetnosti. Pachatel se mohl přivést do stavu nepřičetnosti *požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak*. Sousedství *nebo jinak* v dnešní úpravě již není, do zákona č. 140/1961 Sb. se dostalo po vzoru ustanovení § 186 z roku 1950, zákonodárce se tak snažil postihnout všechny možné případy přivedení se do nepřičetnosti. Příkladem, jak se mohl uvést pachatel do nepřičetnosti *jinak*, může být diabetik, který přes pokyny lékaře nedodržoval životosprávu, požíval alkohol a zakázané pokrmy tak, že si vyvolal stav nepřičetnosti, popřípadě pacient, který si vědomou kombinací léků a nevhodné stravy vyvolal zaviněnou nepřičetnost.²⁴

V zákoně č. 140/1961 Sb. však stále chyběla definice pojmu snížená přičetnost, jehož vymezení bylo přenecháno právní praxi.

²² zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 175/1990 Sb. účinném ke dni 1. července 1990

²³ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 557/1991 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1992

²⁴ ŠÁMAL, Pavel, PURY, František, RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon: komentář*, 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1209.

2 Nepříčetnost v platné právní úpravě

2.1 Vymezení pojmu nepřičetnost

Pro vymezení pojmu nepřičetnost je nejprve nezbytné porozumět pojmu pozitivnímu, tedy pojmu přičetnosti. Dle platné právní úpravy v České republice je pro vznik trestní odpovědnosti fyzické osoby za spáchání trestného činu nezbytné naplnit pojmové znaky trestného činu – protiprávnost, obecné a typové znaky. Obecnými znaky se rozumí věk a přičetnost, u mladistvého pachatele zkoumáme ještě rozumovou a mravní vyspělost. Typovými znaky rozumíme znaky skutkové podstaty trestného činu a protiprávnost dovozujeme jako rozpor z celým právním řádem ČR.²⁵

Pojem přičetnosti není definován v zákoně, neboť přičetnost, jako způsobilost *být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele*, se presumuje. Dovojuje ji tedy trestněprávní teorie. Těmito duševními schopnostmi rozumíme schopnost pachatele rozpoznat význam svého činu pro společnost, tedy schopnost rozpoznat protiprávnost činu a schopnost své jednání ovládnout. Tyto duševní schopnosti pachatele musí být naplněny kumulativně.²⁶

Přičetnost pachatele se presumuje, naopak nepřičetnost pachatele jako otázku právní je nutno posoudit a dokázat v případě, kdy se objevily konkrétní okolnosti nasvědčující tomu, že obviněný může trpět duševní poruchou, jež v době činu mohla vylučovat nebo snižovat jeho přičetnost.²⁷

V trestním zákoníku, zákonu č. 40/2009 Sb., je v ustanovení § 26 definován pojem nepřičetnosti takto: *„Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“* Ze zákonné úpravy vyplývá, že přičetnost pachatele je vyloučena v případě, kdy jsou splněny kumulativně tyto podmínky: pachatel v době spáchání činu trpí duševní poruchou a v důsledku této duševní poruchy je zcela zbaven schopnosti rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládnout své jednání.²⁸

²⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 119-120.

²⁶ Tamtéž – s. 185.

²⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 3. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.10.2012. Praha: Leges, 2012, s. 54.

²⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 186.

Oproti trestnímu zákonu č. 140/1961 Sb. doznala v současném trestním zákoně definice nepřičetnosti změny v kladení požadavku na pachatele rozpoznat protiprávnost svého činu, nikoli společenskou nebezpečnost. K této změně došlo v důsledku přijetí formálního pojetí trestného činu s materiálním korektivem. Trestný čin je nově pojat čistě formálně z důvodu zákonnosti systému trestního práva. Dále má formální pojetí zvýšit jednotnost při výkladu a aplikaci zákona a posílit rovnost všech před zákonem.²⁹

Pojem nepřičetnosti zasahuje do typového znaku trestného činu, a to do subjektivní stránky. Nepřičetnost zcela vylučuje zavinění, chybějící schopnost rozpoznat protiprávnost trestného činu má za následek vyloučení i nejnižší formy zavinění – nevědomé nedbalosti. Pokud alternativně chybí schopnost ovládací, pak je zavinění vyloučeno z důvodu nedostatku vůle osoby jako základního předpokladu subjektivní stránky trestného činu.³⁰

Solnař rozebírá tradiční kritéria nepřičetnosti, kterými jsou kritéria biologická a psychologická. O biologickém neboli o *lékařském kritériu* hovoříme v souvislosti s přítomností duševní poruchy. Kritérium psychologické neboli *juristické* zahrnuje schopnosti pachatele rozpoznat protiprávnost činu nebo schopnost své jednání ovládnout.³¹ Psychologické a biologické kritérium bude rozvedeno v samostatných kapitolách této práce pro jejich rozsáhlou problematiku.

2.2 Nepřičetnost mladistvých pachatelů

2.2.1 Vymezení pojmu mladistvý pachatel

Odpovědnost mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně upravuje zvláštní zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Mladistvým pachatelem je dle tohoto zákona osoba, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku.³²

2.2.2 Relativní odpovědnost mladistvých

Vedle absolutní trestní odpovědnosti zakládanou pevnou dolní hranicí patnácti let, přináší ZSM tzv. *relativní trestní odpovědnost* spočívající v tom, že trestně odpovědný mladistvý může být pouze ten, jenž v době spáchání provinění byl schopen mentálně a

²⁹ NOVOTNÝ, František a kol. *Trestní zákoník 2010 : stav k 1.4.2010 : komentář, judikatura, důvodová zpráva*. Praha: Eurounion, 2010, s. 95.

³⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 210.

³¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vydání. Praha: Academia, 1972, s. 178.

³² zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

psychicky chápat smysl a význam svého počínání. U mladistvého se tak vedle dosažení patnáctého roku a přičetnosti stává rozumová a mravní vyspělost samostatným obligatorním znakem subjektu provinění.³³ Jelínek tedy zastává názor, že přičetnost mladistvého a jeho rozumová a mravní vyspělost jsou rozdílné znaky subjektu a každý z nich je nutno posuzovat samostatně. K tomuto názoru se přiklání také Kratochvíl v jeho učebnici Trestní právo hmotné. V poznámkách k TZ uvádí, že ustanovení o nepřičetnosti aplikujeme na mladistvého v tom případě, když jeho nedostatek rozumové a mravní vyspělosti bude způsoben duševní poruchou. Ustanovení o nepřičetnosti z TZ a o rozumové a mravní vyspělosti z ZSM se pak užijí vedle sebe.³⁴

Šámal pak zastává názor, že neschopnost mladistvého rozpoznat protiprávnost nebo neschopnost své jednání ovládnout, která má původ v nedostatku rozumové a mravní vyspělosti, je zvláštním typem nepřičetnosti. Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti, jakožto tzv. podmíněnou přičetnost mladistvého pachatele, řadila mezi speciální důvody nepřičetnosti také historická trestněprávní nauka. Mezi zastávce této teorie patřili např. Prušák, Milota, Mifička, Solnař a další.³⁵

Sám se přikláním k názoru Jelínka v jeho učebnici, neboť stav nepřičetnosti pachatele má záležet v duševní poruše projevující se patologickým rázem. Rozumová a mravní vyspělost neovlivněná duševní poruchou může být u dospívajících jedinců rozdílná v různém věku. Sníženou rychlost dospívání není možné považovat za jev patologický, tedy z logiky věci není možno tuto problematiku zařadit mezi speciální důvody nepřičetnosti.

2.2.3 Rozumová a mravní vyspělost

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže výklad pojmu rozumová a mravní vyspělosti neuvádí. V ustanovení § 5 odst. 1 ZSM, jakož v základním ustanovení o odpovědnosti mladistvého, zákonodárce toliko uvádí, že *mladistvý, který nedosáhne takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozeznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný*. Ze vztahu speciality ZSM vyplývá, že rozumová a mravní vyspělost se aplikuje vedle a nezávisle na pojmu nepřičetnosti z trestního zákoníku. Podrobnější výklad pojmu byl však zákonodárcem přenechán právní teorii a judikatuře.

³³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 182-183.

³⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 3. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.10.2012. Praha: Leges, 2012, s. 53-54.

³⁵ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 189-190.

Judikatura zdůrazňuje, že rozumová a mravní vyspělost tvoří dvě složky úzce se ovlivňující a tvořící jeden celek charakterizující duševní vývoj mladistvého. Pojem rozumové a mravní vyspělosti je nezbytné *vykládat ve vzájemné souvislosti*, nikoli samostatně. Při výkladu pojmů je pak nutné přihlídnout k obvyklému vývoji mladistvých v daném místě a čase.³⁶

Tato problematika není pro současné právo novinkou, teorie definovala rozumovou a mravní vyspělost mladistvého již na počátku 20. století v uherském trestním zákoníku platícím na českém území až do roku 1950. Stejně jako v historii, také dnes je *rozumová vyspělost* charakterizována postupným nabýváním schopnosti pojmového myšlení. Stupeň tohoto vývoje je určen dosaženou úrovní tohoto myšlení. *Mravní vyspělost* mladistvého je pak určena mírou, s jakou si byl schopen za dobu svého života osvojit normy chování platící v daném období a místě ve společnosti. Mladistvý si na základě těchto norem chování pak tvoří vlastní hodnotový systém.³⁷

Jelínek uvádí, že nezralost mladistvého pachatele spočívající v jeho nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti musí být podstatná a zásadní. Míra zaostalosti jedince se poměřuje s jeho vrstevníky a s jejich úrovní, kdy rozumově a mravně dospějí v určitém věku, tedy ve věku, kdy mladistvý pachatel spáchal provinění. Stupeň rozumového a mravního vývoje každého jedince je ovlivněn množstvím faktorů. Například genetickými dispozicemi, prostředím, kde mladistvý dospívá, vlastnostmi osoby vychovávající, jejím zaměstnáním, mravními zásadami, stavem rodiny, charakterem péče o dospívajícího, hmotným zabezpečením, začleněním mladistvého do kolektivu atd.³⁸ Zvýšené ohrožení mravního vývoje jedince se může vyskytnout kupříkladu u mladistvého vychovávaného rodičem recidivistou nebo v situaci, kdy se mladistvý dostane do sociální skupiny pouličního gangu nebo mezi konzumenty omamných psychotropních látek. Řádná rozumová vyspělost bývá například ohrožena v situaci, kdy se rodič mladistvému nedostatečně věnuje nebo výchovu nevede řádně.

Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti se zkoumá jen v případě, kdy o nezralosti mladistvého vzniknou důvodné pochybnosti.³⁹ Dostatečná vyspělost mladistvého se tedy presumuje stejně jako jeho přičetnost. Problematika zjištění úrovně rozumové a mravní

³⁶ Soudní rozhodnutí č. 19/2007 – I. Sb. rozh. tr.

³⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C.H. Beck, 2011, s. 42-43.

³⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 199.

³⁹ Tamtéž – s. 199.

vyspělosti je natolik komplexní, že zákonodárce sám předepisuje způsob, jakým se musí vyšetření duševního stavu mladistvého provést. Ustanovení § 58 ZSM stanoví, že se k vyšetření duševního stavu mladistvého přibere znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii. Dále znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Na základě zvláštních zásad ZSM, tj. rychlosti řízení a šetření osobnosti mladistvého, je doba pozorování duševního stavu mladistvého omezena na jeden měsíc. Znalci pak vypracují a soudu předloží znalecký posudek.⁴⁰

I přes názorové neshody v trestněprávní teorii je možné problematiku nepřičetnosti mladistvých pachatelů uzavřít tak, že k jejich plné trestní odpovědnosti je nezbytné naplnit pojmové znaky provinění stejně jako u dospělých pachatelů při odpovědnosti za trestný čin. Rozdíl od běžné konstrukce trestněprávní odpovědnosti lze spatřovat v tom, že u obecných znaků přibývá k věku a přičetnosti také pojem rozumové a mravní vyspělosti, jejíž nedostatek je nutno prokázat stejně jako u nepřičetného pachatele.

2.3 Trestněprávní důsledky nepřičetnosti

V této podkapitole budou shrnuty hmotněprávní a procesněprávní důsledky nepřičetnosti. Právní důsledky přítomnosti duševní poruchy po spáchání trestného činu zde budou rozebrány také, neboť jde o termín, který je s nepřičetností úzce spjat. Přítomnost duševní poruchy dopadá do trestního řízení v různých podobách dle doby jejího výskytu a dle její intenzity.

Aplikace ustanovení o nepřičetnosti dle § 26 TZ má za následek, že pachatel nebude za čin trestně odpovědný. Takový čin nemůže být ani nazýván trestným činem, nýbrž se označuje jako *čin jinak trestný*. Zákon zde vyžaduje přítomnost duševní poruchy v době jednání, kterým je páchána protiprávní činnost. Toto platí i u *trvajících trestných činů*, kdy musí být duševní porucha přítomna po celou dobu trvání činu. Problém se může vyskytnout u *pokračujících trestných činů*, jelikož společný záměr pojatý pachatelem v době nepřičetnosti je právně irelevantní. Takový čin, spáchaný v společném záměru nepřičetného, nebude možno kvalifikovat jako pokračování v trestném činu.

⁴⁰ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Duševní porucha nastalá až po spáchání trestného činu již nemá vliv na trestní odpovědnost. Přítomnost duševní poruchy v době trestního řízení má z procesního hlediska dopad pouze, pokud osoba, proti níž se řízení vede, nedokáže chápat smysl trestního stíhání.⁴¹ V tomto případě je nezbytné aplikovat ustanovení § 173 TŘ, které stanoví, že "*státní zástupce přeruší trestní stíhání, není-li obviněný pro duševní chorobu, která nastala až po spáchání trestného činu, schopen chápat smysl trestního stíhání.*" Na základě ustanovení § 224 TŘ přeruší trestní stíhání za identických okolností také soud. Pokud vyjde najevo, že obviněný není schopen chápat smysl trestního stíhání až v řízení před odvolacím soudem, tento soud trestní stíhání přeruší na základě ustanovení § 255 TŘ. Přítomnost duševní poruchy po spáchání trestného činu může být důvodem pro aplikaci ustanovení o odkladu výkonu trestu odnětí svobody (§ 322 odst. 1 TŘ) nebo ustanovení o přerušení výkonu trestu odnětí svobody (§ 325 odst. 1 TŘ).⁴²

Nepříčetné osobě nemůže soud uložit trest, neboť nedošlo k trestnému činu v důsledku chybějící trestněprávní odpovědnosti. Nepříčetnému pachateli tak může soud uložit jen ochranné opatření, které má být vnímáno jako speciální prostředek prevence. Pro problematiku nepřičetnosti přichází v úvahu užití pouze dvou ochranných opatření – ochranného léčení a zabezpečovací detence.

Hlavním účelem ochranného léčení je terapeutické působení na osoby, které se dopustily trestného činu nebo činu jinak trestného. Druhotným účelem je ochrana společnosti před jedincem tím, že nemocný bude ze společnosti odstraněn. Ochranné léčení se vykonává v léčebném ústavu nebo ambulantně. Nepříčetnému soud obligatorně uloží ochranné léčení v případě aplikace § 26 TZ, pokud bude pobyt jedince na svobodě nebezpečný.

Zabezpečovací detence má plnit podobný základní účel jako ochranné léčení. Jeho intenzita je však podstatně vyšší a je určena jen pro extrémně nebezpečné osoby. Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou. Soud toto ochranné opatření obligatorně aplikuje v případech dle ustanovení § 26 kdy pachatel činu naplnil znaky zvláště závažného zločinu. Tento nepřičetný pachatel je pro společnost nebezpečný a nepostačuje uložit ochranné léčení.⁴³

⁴¹ SOLNAŘ, Vladimír, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, FENYK, Jaroslav. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 2003, s. 235.

⁴² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 188-189.

⁴³ Tamtéž - s. 425-430.

3 Zmenšená přičetnost v platné právní úpravě

3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost

Zatímco institut nepřičetnosti se aplikuje tam, kde pachatel nebyl zcela schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání nebo své jednání nedokázal ovládnout, pojmu zmenšená přičetnost užitíme tam, kde schopnost rozpoznat nebo ovládat jednání zcela nevyvymizela, avšak byla v důsledku duševní poruchy nezaviněně podstatně snížena.

Institut zmenšené přičetnosti byl nově uzákoněn v trestním zákoníku č. 40/2009 Sb. v ustanovení § 27, které zní takto: „*Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.*“⁴⁴

Pachatelova schopnost rozpoznávací nebo ovládací musí být tedy pouze *podstatně snížena*, nikoli však zcela vymizelá. V takovém případě by bylo nezbytné aplikovat ustanovení o nepřičetnosti nebo by přicházela v úvahu aplikace ustanovení o opilství či *actio libera in causa*.

3.2 Trestněprávní důsledky zmenšené přičetnosti

Jak bylo vyloženo v kapitole o nepřičetnosti, přičetnost pachatele se presumuje. I zmenšenou přičetnost je nutno dokázat a rozhodnout o ní pouze v případě, kdy se vyskytly pochybnosti o přičetnosti pachatele. Orgán činný v trestním řízení rozhodne o zmenšené přičetnosti na základě znaleckého posudku. Podnětem pro zkoumání duševního stavu pachatele může být běžná komunikace mezi OČTŘ a osobou, proti které se řízení vede. Dalším důvodem pro zkoumání zmenšené přičetnosti může být také zbavení nebo omezení způsobilosti osoby k právním úkonům dle občanského zákoníku.

Situace, kdy je vyslovena snížená přičetnost pachatele, nezakládá naprosté vyloučení trestní odpovědnosti, jak tomu bylo v případě nepřičetnosti, avšak pouze modifikuje a odůvodňuje zvláštní postup vůči pachateli.⁴⁵ Zákon vymezuje obligatorní a fakultativní důsledky vyslovení zmenšené přičetnosti pachatele.

Mezi *obligatorní důsledky* řadíme přihlídnutí k duševnímu stavu pachatele při stanovení druhu a výměry trestu.⁴⁶ Jelínek ve své učebnici Trestní právo hmotné správně

⁴⁴ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁵ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 201.

⁴⁶ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

upozorňuje na zvláštní obligatorní důsledek vyslovení zmenšené přičetnosti u mladistvého pachatele. ZSM v ustanovení § 25 odst. 2 zakládá povinnost soudu přihlédnout při stanovení druhu a výměry trestního opatření také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si zaviněně přivodil vlivem návykové látky.⁴⁷ U dospělé osoby by pak zaviněné přivození si zmenšené přičetnosti zcela vyloučilo aplikaci ustanovení o zmenšené přičetnosti se všemi jeho pozitivními důsledky pro pachatele, neboť zde není důvod pro shovívavější postup. Užití jiného přístupu v ZSM je odůvodněno obvyklou nižší rozumovou a mravní vyspělostí u mladistvého oproti dospělému člověku. Mladiství taktéž snadněji podlehnou nátlaku či skupinovému přivádění se do stavu zmenšené přičetnosti.

Mezi *fakultativní důsledky* vyslovení zmenšené přičetnosti zákon řadí upuštění od potrestání dle § 47 TZ za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence. Dále zákon uvádí možnost snížit délku trestu odnětí svobody pod jeho dolní hranici trestní sazby dle ustanovení § 40 odst. 2 TZ, soud v tomto případě uloží ochranné léčení. V tomto případě není soud omezen ustanovením § 58 odst. 3 TZ, které zakazuje uložení trestu odnětí svobody v příliš mírné snížené sazbě.⁴⁸ Jelínek pak upozorňuje na fakultativní možnost aplikace ustanovení § 99 odst. 2 písm. a) TZ a § 12 písm. a) ZSM opravňující soud k uložení ochranného léčení, resp. ochranného léčení nebo zabezpečovací detence. Tato dvě ustanovení lze aplikovat na pachatele, který spáchal čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, tento stav však nemusí být pouze stav zmenšené přičetnosti, nicméně je vhodné tuto možnost zmínit.

Zmenšenou přičetnost je soud povinen vzít do úvahy při posouzení povahy a závažnosti činu jako kritéria pro ukládání trestu nebo při zařazování pachatele do příslušného typu věznice.⁴⁹

U zmenšené přičetnosti by bylo neúčelné a v rozporu s chápáním trestního řízení a trestu nemodifikovat postup OČTŘ vůči osobě, jejíž přičetnost byla nezaviněně snížena. Navzdory často diskutované neurčitosti pojmu zmenšená přičetnost se domnívám, že v moderním trestním řádu tento pojem má své místo a je vhodné postihnout co nejvíce možných vznikajících trestněprávních problémů vyskytujících se u tohoto institutu.

⁴⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 190.

⁴⁸ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 202.

⁴⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 190.

4 Psychologické kritérium nepřičetnosti

4.1 Vymezení pojmu

Psychologické kritérium nepřičetnosti, někdy označováno jako *kritérium juristické*, záleží v pachatelově nedostatku schopnosti rozpoznávací nebo schopnosti ovládací. Toto kritérium stojí vedle kritéria biologického jako zákonný obligatorní předmět zkoumání při hodnocení pachatele pro účely zjišťování nepřičetnosti či zmenšené přičetnosti. Ztráta schopnosti rozpoznat protiprávnost jednání nebo jednání ovládnout musí být způsobena v důsledku přítomnosti duševní poruchy, která je obsahem biologického kritéria, jehož problematika bude rozebrána v následující kapitole.

4.2 Schopnost rozpoznávací

Dle platné právní úpravy je tato schopnost charakterizována jako schopnost pachatele rozpoznat, že je jeho jednání protiprávní. Díkce obsahu schopnosti rozpoznávací se v historii měnila v důsledku různého pojetí trestného činu. V trestním zákoně z roku 1961 byla tato schopnost charakterizována jako schopnost pachatele rozpoznat společenskou nebezpečnost svého jednání – tato díkce měla důsledek v tehdejší materiálním pojetí trestného činu. Dnes, při formálním pojetí trestného činu s materiálním korektivem, se klade na přičetného pachatele povinnost rozeznávat protiprávnost jeho jednání.

4.2.1 Protiprávnost a její rozpoznání

Protiprávnost je pojmovým znakem trestného činu, popř. provinění a stojí vedle jeho obecných a typových znaků. Tento pojmový znak chápeme ve smyslu rozporu pachatelova jednání s právním řádem jako celkem. Protiprávnost se dovozuje zpravidla z porušení právních norem jiných právních odvětví – např. z ústavněprávních předpisů, Listiny základních práv a svobod, z předpisů o bezpečnosti práce, z předpisů upravující pravidla silničního provozu nebo např. z porušení předpisů o nakládání s omamnými látkami nebo jedy.⁵⁰

Na pachatele se klade nárok rozpoznat tuto protiprávnost dle jeho subjektivních možností – laikovi bez právního vzdělání bude postačovat pouze běžná představa o protiprávnosti jeho jednání, nebude potřeba, aby přesně věděl, jaké právní ustanovení porušuje.⁵¹ Přičetnost pachatele se zkoumá samostatně ke každému spáchanému trestnému činu, neboť je vždy nezbytné přihlídnout k povaze spáchaného činu. Např. pachatel schopný

⁵⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 304.

⁵¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 188.

rozpoznat protiprávnost činu vraždy nebo krádeže nemusí být schopen rozpoznat protiprávnost trestného činu pojistného podvodu, porušení zákonů v době nouzového stavu v devizovém hospodářství atd.⁵² Pachatel nemusí být schopen rozpoznat ani povahu spolupachatelství či organizátorství při páchání trestného činnosti. U takto nepřičetného pachatele může být vyloučeno např. ustanovení o zvýšení trestní sazby u činů páchaných organizovanou zločineckou skupinou. Při spáchání několika trestných činů v jednočinném souběhu může být tedy pachatel ve vztahu k některým přičetný a k jiným nepřičetný, takovou situaci nazýváme jako *parciální nepřičetnost*.

Nedostatek schopnosti rozpoznávací bude také v případě, kdy pachatel korektně vnímal rozhodné skutečnosti ohledně svého činu, avšak z vjemu nebyl schopen pochopit protiprávnost svého počínání, jeho nedovolenost a společenskou nepřípustnost.⁵³ Takové dezinterpretace vjemů vznikají především při poruchách myšlení, vnímání a úsudku.

4.2.2 Poruchy myšlení, vnímání a úsudku

Študent ve své publikaci uvádí, že z psychiatrického hlediska nebývá, až na výjimky, problém vymezit okruh duševních poruch, kde je rozpoznávací složka dotčena. Rozpoznávací složka je ovlivněna především procesy myšlení, vnímání a úsudku, do těchto procesů pak zasahují téměř všechny psychotické stavy a těžké poruchy intelektu.

Přítomnost poruchy myšlení dokáže snadno rozeznat i laik, navíc v obecné psychologii lze poruchy intelektu jasně kvantifikovat číselně pomocí psychologických testů. Výsledky procesu myšlení jsou sdělitelné a odborník zaměřenými dotazy získá postačující informace k vyslovení nedostatku složky rozpoznávací.⁵⁴

Poruchy myšlení jsou hodnoceny na základě verbálního projevu, kde se hodnotí jeho *rychlost, souvislost, přiléhavost, výpravnost a obsah*. Na základě toho psychologie rozlišuje stránku formální (kvantitativní) a obsahovou (kvalitativní).

Mezi kvantitativní poruchy myšlení jsou řazeny poruchy *tempa myšlení*⁵⁵, *poruchy řídicího elementu* způsobující roztržitost, silný emoční náboj a nahodilé asociace, dále zde

⁵² ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 304. Srov. judikatura R 17/1979

⁵³ Tamtéž - s. 304.

⁵⁴ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 16.

⁵⁵ Myšlení zpomalené (bradypsychické), vyskytující se u organických poruch, hlubší depresi či schizofrenii. Myšlení zrychlené (tachypsychické) se vyskytuje u maniackého syndromu či při intoxikacích návykovou látkou.

řadíme tzv. *zabíhavé myšlení* projevující se ztrátou determinující tendence⁵⁶, tzv. *dominující představy*, což jsou naléhavé myšlenky se silným emočním nábojem, dále *ovládavé představy*⁵⁷ a *ulpívavé myšlení* projevující se při poruchách centrální nervové soustavy nebo při únavě. Dále *nevýpravné myšlení* typické pro epileptické povahové změny, demence a mentální retardace. Takto postižená osoba není schopna pokročit ve vyprávění a stále se vrací k téže myšlence. Mezi kvantitativní poruchy myšlení ještě řadíme tzv. *myšlenkový záraz* projevující se typicky u schizofreniků neočekávanými přestávkami v toku myšlení a nakonec tzv. *nesouvislé, inkohorentní myšlení* charakteristické pro schizofrenii. Postižený ztrácí logický sled myšlenek v důsledku rozvolnění asociací, pokročilým stádiem nesouvislého myšlení je *slovní salát*, který se objevuje u chronické schizofrenie nebo u těžké demence.

Mezi kvalitativní poruchy myšlení typicky patří *myšlení dereistické a autistické*, které ovlivňuje fantazii subjektu bez ohledu na realitu, toto je typické především pro schizofrenii. *Myšlení magické* pak přisuzuje vnímaným jevům tajemný význam a souvislosti. Další kvalitativní poruchou je *zmatené myšlení* vyskytující ve stavu deliria. Nejvýznamnější poruchou z forezního hlediska je *blud*⁵⁸, tato porucha, nazývána též jako *paranoidní myšlení*, je definována jako úsudek vyvěrající z choroby, o jehož pravdivosti je nemocný přesvědčen a pod jehož vlivem pak i jedná.

Vnímání a úsudek člověka se skládá z vnímání jednotlivých vjemů smyslovými orgány a z jejich následného vyhodnocování. Vjemy mohou být zkresleny psychiatricky nepatologickými příčinami, jako je např. tma, krátkozrakost, nedoslýchavost nebo mohou být zkresleny psychickými poruchami. Nekorigovaný zkreslený vjem se nazývá *iluze*, naopak vjem vzniklý bez vnějšího podnětu, se nazývá *halucinace*. Zjišťování těchto psychotických poruch vnímání má zásadní forezní význam nejen pro účely nepřičetnosti, ale také ve vztahu k důkazním prostředkům. Velmi nebezpečné jsou tzv. *imperativní halucinace*, kdy může nemocný příkazům halucinace vyhovět a může realizovat např. sebevraždu, vraždu či jakýkoli jiný protiprávní čin.⁵⁹

⁵⁶ Determinující tendence je definována jako vnitřní cílová představa, snaha jednat, duševní nastavení (mental set), tj. připravenost mysli řešit úkoly a konat.

⁵⁷ Ovládavé představy dlouhodobě determinují životní zaměření subjektu. Dělíme je na pozitivní (např. badatelské, umělecké, vědecké) a negativní (např. fanatismus, touha po odvetě).

⁵⁸ Rozlišujeme bludy persekucní (např. přesvědčení o pronásledování, zraňování), bludy megalomaničké (např. přesvědčení o mimořádných schopnostech, sexuální neodolatelosti) a bludy mikromanické (např. hypochondrie, autoakuační sklony, úzkostné deprese).

⁵⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 29-31.

4.3 Schopnost ovládací

Schopnost ovládací, někdy nazývaná jako *schopnost určovací*, musí být u příčetného pachatele kumulativně přítomna vedle složky rozpoznávací. Pro prohlášení nepřičetnosti pachatele pak stačí alternativní nedostatek rozpoznávací nebo ovládací schopnosti ve vztahu k posuzovanému jednání.

Nedostatek schopnosti určovací je spatřován v tom, že subjekt není způsobilý ovládnout své jednání v případě, kdy si uvědomuje jeho protiprávnost. Nepříčetný je tedy v takovém duševním stavu, kdy svými duševními schopnostmi není schopen své jednání regulovat tak, aby se nedopustil protiprávního činu.⁶⁰ Jelínek definuje nedostatek ovládací schopnosti jako absenci schopnosti ovládnout posuzované jednání.⁶¹ Šámal, dle mého názoru, definici pojmu nedostatku ovládací schopnosti přílišně konkretizuje, a to ve vztahu k nezbytnosti přítomnosti nedostatku schopnosti rozpoznávací. Dle obecné trestněprávní teorie však vyplývá, že pro vyslovení nepřičetnosti dostačuje alternativní nedostatek schopnosti rozpoznávací a ovládací. Jelínkova obecnější definice tak správně postihuje i jednání nepřičetného, který si sice plně uvědomuje protiprávnost svého jednání, avšak není schopen své jednání ovládnout – např. osoba trpící patologickou opilostí.

Ve vztahu k rozpoznávací schopnosti se Študent vyjadřoval, že její zkoumání nepředstavuje velký problém, naopak je tomu však u schopnosti ovládací ovlivněné volní složkou psychiky. Ta je z psychologického hlediska exaktně neměřitelná a její stav může rychle a výrazně kolísat i u duševně zdravých osob. Projevit se může např. únava, změna nálady a působení pudových mechanismů. Tyto faktory zásadně do myšlení, resp. do složky rozpoznávací, nezasahují. Z psychopatologického hlediska je pak velmi málo poruch projevujících se pouze v postižení ovládací schopnosti a ne schopnosti rozpoznávací.⁶² Císařová a Vanduchová se pak vhodně vyjadřují k problematice hodnocení ovládací složky: „*Tak velké rozpory v hodnocení téhož jevu pramení do značné míry z té skutečnosti, že pojem ovládací schopnosti není pojmem medicínským nebo psychologickým, ale právním. Proto vznikají pro znalce nesnáze zejména v požadavku objektivně měřit a vyjadřovat (například v procentech) zachování ovládací schopnosti.*“⁶³ Dalším problémem při hodnocení vůle je

⁶⁰ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 194.

⁶¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 188.

⁶² CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 60.

⁶³ Tamtéž – s. 63.

pak to, že často není možné s jistotou určit, zda se jednající osoba zcela nemohla ovládnout nebo se ovládnout prostě nechtěla. Příkladem poruch zasahující převážně do ovládací schopnosti jsou např. *obsedantní poruchy*⁶⁴, *impulsivní stavy*, *sexuální deviace*, porucha tzv. *nezdrženlivé osobnosti*⁶⁵ a *alkoholismus*.⁶⁶

Ne však v každé trestněprávní teorii ve světě je ovládací složka obsažena v definici nepřičetnosti. Např. zastánci precedenční *Mc Naughtonské*⁶⁷ formule a další považují zahrnutí volního kritéria za nadbytečné. Prohlašují, že z důvodu jednotnosti psychiky a z logiky věci z pohledu psychologického a medicínského vyplývá, že není možné oddělit jednotlivé duševní komponenty, neboť postižení jedné složky se zpravidla týká složky druhé.⁶⁸

Pro vyslovení nepřičetnosti je nezbytné absolutní vymizení schopnosti ovládací, pokud by byla tato schopnost pouze výrazně snížena, stav by byl posouzen jako zmenšená přičetnost. K takovému absolutnímu omezení vůle bez dopadu na složku rozpoznávací dochází velmi výjimečně, proto je zkoumání ovládací schopnosti významné především pro institut zmenšené přičetnosti. *Mc Naughtonská* formule, ačkoli směřující proti tehdejšímu proudu právní, medicínské a psychologické praxe, dle mého názoru, vyřešila situaci velmi dobře, neboť v této době nedosahovala věda takových znalostí, aby bylo možné rozpoznávací a ovládací složku rozlišit. Dnes, při rozvinutých psychologických a medicínských znalostech, je však vhodné tyto složky oddělovat, neboť se může vyskytnout i duševní porucha způsobující vymizení složky ovládací a zanechávající složku rozpoznávací netknutou. Právo musí být dostatečně flexibilní kvůli možnému vývoji v budoucnu, kdy se mohou vyskytnout nové druhy návykových látek či duševních nemocí.

⁶⁴ Obsedantní porucha spočívá v nutnosti vykonávat činnosti za určitých okolností, tzv. rituály.

⁶⁵ Člověk s nezdrženlivou osobností (neboli *haltos* – z německého výrazu *nestálý*) má velmi slabou vůli a má sklon vyhledávat snadno dostupné požitky. Poruchou často trpí pachatelé majetkové kriminality.

⁶⁶ Tamtéž – s. 60.

⁶⁷ *Mc Naughtonská* formule – užívaná v anglickém precedenčním systému, opírá se o případ z roku 1843, kdy schizofrenik *Mc Naughton* zastřelil sekretáře předsedy vlády, neboť se bludně domníval, že jej státník pronásleduje. Pachatel byl prohlášen nepřičetným, ačkoli si počínal uvážlivě a cílevědomě při přípravě činu, neboť nedokázal pochopit podstatu trestného činu. Pokud by podstatu znal, pak by nevěděl, že je jeho jednání společensky nežádoucí a protiprávní. Pachatel byl prohlášen za nepřičetného i přesto, že své jednání dokázal ovládnout a s úmyslem usmrcení i konal.

⁶⁸ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 16-17.

5 Biologické kritérium nepřičetnosti

Biologické kritérium neboli *kritérium lékařské*, stojí vedle kritéria psychologického v definici nepřičetnosti. V této definici je biologické kritérium reprezentováno nezbytností přítomnosti duševní poruchy v době spáchání trestného činu mající za následek dopady na kritérium psychologické. V této kapitole bude vymezen pojem duševní poruchy a její nejčastější typy zasahující do přičetnosti fyzických osob.

5.1 Vymezení pojmu duševní porucha

Legální definice duševní poruchy je obsažena v ustanovení § 123 TZ, její znění je následující: „*Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.*“⁶⁹ Tato definice vymezuje psychopatologické defekty považované za duševní poruchy, avšak uvádí je pouze demonstrativně, což vyplývá ze sousloví „*nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka*“, pod které můžeme subsumovat další, ve výčtu nevymezené, poruchy.

Demonstrativní povaha ustanovení způsobuje zvýšenou obtížnost při právním, medicínském nebo psychologickém výkladu - duševní poruchou tak může být každá porucha, která ve svém individuálním výskytu do nějaké míry zasahuje do schopnosti rozpoznávací a ovládací. Nelze však jinak než s tímto pojetím definice souhlasit, neboť s vývojem lidské mysli a s vývojem vědy se jistě objeví nové poruchy či způsoby jak prozatím neznámé poruchy zjišťovat. Numerus clausus by tak byl v této problematice ke škodě, jelikož právo musí být nadčasové a přizpůsobivé vývoji společnosti.

Zákon vyžaduje přítomnost duševní poruchy v době jednání, kterým je páchána protiprávní činnost. Může se však objevit i případ, kdy osoba zasažená duševní poruchou spáchá čin v tzv. *lucida intervalla* neboli v jasném mezidobí či světlém okamžiku. Tato situace může vzniknout u osoby trpící děletrvajícím duševní poruchou, v době spáchání trestného činu však tato porucha dočasně pominula a čin byl tak spáchán ve stavu přičetném, přestože by jindy byla osoba prohlášena za nepřičetnou.⁷⁰ *Lucida intervalla* nemá oporu v TZ, právní praxe její význam dovozuje z povahy duševní poruchy. Taková situace je samozřejmě velice výjimečná a praktická aplikace a prokazování tohoto institutu je z medicínského hlediska velmi komplikované. Stejně jako v případě prokazování nepřičetnosti spadá tato

⁶⁹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁰ SOLNAŘ, Vladimír. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vydání. Praha: Academia, 1972, s. 235.

problematika pod znalecké posouzení psychiatra, na základě kterého soudce jasné mezidobí vysloví a aplikuje.

Z medicínského hlediska se pojmem duševních poruch zabývá celé odvětví psychopatologie, zkoumá se jejich původ, projevy, možnosti léčení, provádí se mezinárodní pojmová unifikace a statistika. Z právního hlediska pak duševní porucha není zkoumána sama o sobě, avšak hodnotí se pouze její vliv na zásah do psychologického kritéria, resp. se zkoumá vliv na spáchání trestného činu. Pro prohlášení nepřičetnosti pachatele je nezbytné dokázat, že duševní porucha je příčinou vymizení schopnosti rozpoznat protiprávnost jednání nebo schopnosti jednání ovládnout.

5.2 Duševní porucha v medicíně, klasifikace MKN-10

Již v klíčovém pojmu duševní porucha lze pozorovat rozdíl mezi právním a medicínským pohledem - forenzní psychiatrie, na rozdíl od právní teorie, nerozeznává pojmy duševní porucha a duševní nemoc. Psychiatrie užívá odlišeného pojmu duševní nemoc toliko v případech, kdy je nutno zdůraznit léčitelnost psychopatologického jevu. O schizofrenii se bude v lékařské terminologii hovořit spíše jako o duševní nemoci, neboť je možné a žádoucí ji léčit. Naopak těžká porucha intelektu bude označována jako duševní porucha, neboť jev sám o sobě léčitelný není.⁷¹ V právní teorii pojem duševní porucha zastřešuje veškeré duševní poruchy z duševní nemoci vyplývající, hluboké poruchy vědomí, mentální retardace, těžké asociální poruchy osobnosti nebo jiné těžké duševní nebo sexuální odchylky. Pojem duševní nemoci je tak v trestním právu chápán pouze jako zdroj, který způsobuje trestním právem zkoumané projevy, tedy duševní poruchy.

Medicínské termíny obsažené v legální definici duševní poruchy vycházejí z mezinárodní terminologie diagnostického klasifikačního systému *ICD-10 neboli Revision of International Classification of Diseases*. V českém jazyce je dokument znám pod názvem *Mezinárodní klasifikace nemocí v 10. revizi* se zkratkou *MKN-10*. Tato mezinárodní klasifikace vychází z, co do úpravy duševních poruch podrobnějšího, *Diagnostického a statistického manuálu mentálních poruch DSM-IV-TR*⁷² vyvinutého Americkou psychiatrickou společností APA. Samotné první vydání MKN-10 bylo dokončeno Světovou zdravotnickou organizací (World Health Organisation – WHO) již roku 1992 a dodnes se jedná o velice kvalitní, pravidelně aktualizovaný manuál. Poslední aktualizace proběhla k 1.

⁷¹ VÁLKOVÁ, Helena. K trestněprávnímu obsahu duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 9, s. 253-254.

⁷² Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

lednu 2013. Další, jedenáctá, revize je WHO plánována až okolo roku 2015. Každá aktualizace je v ČR zveřejňována formou sdělení Českého statistického úřadu. Pro rok 2013 je to *Sdělení ČSÚ 426/2012 Sb., o aktualizaci Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10)* s platností k 1. lednu 2013.⁷³

MKN-10 je komplexní dokument obsahující klasifikaci všech známých lidských onemocnění. Duševní poruchy jsou upraveny v jeho V. kapitole nazvané *Poruchy duševní a poruchy chování (kategorie F)*. Integrovaná klasifikace duševních poruch se zaměřuje především na problémy diagnostiky a k tomuto účelu je také směřován detailní popis všech známých poruch. Kapitola V. je rozdělena na 10 oddílů, kam jsou jednotlivé poruchy zařazovány do skupin dle hlavních společných znaků.⁷⁴

5.3 Duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci

Prvním příkladem duševních poruch, v legální definici v TZ, je porucha vyplývající z duševní nemoci. Právo zde řadí na základě psychiatrických klasifikací všechny *somaticky neboli organicky podmíněné duševní poruchy*. Tato skupina má nejširší zastoupení ze všech konkrétních příkladů poruch zastoupených v definici duševní poruchy. Typickou vlastností duševních nemocí je, že jsou fatální v důsledku organického původu, tzn. jsou nezávislé na lidské vůli a zároveň nejvíce ovlivňují schopnost rozpoznávací a ovládací.

Šámal tyto forenzně relevantní poruchy dělí do čtyř základních skupin - *exogenní psychózy, endogenní psychózy, stavy v alkoholovém a drogovém opojení neboli v rauši a geneticky podmíněné nemoci*.⁷⁵

Pavlovský organicky podmíněné psychické poruchy z medicínského hlediska dělí na poruchy *přímo postihující mozek chorobným procesem* a na poruchy postihující organismus jako celek. Psychopatologické projevy u poruch postihujících celek jsou pouze symptomem širšího onemocnění - tuto druhou skupinu nazývá *symptomatické psychické poruchy*.

Mozek může být poškozen přirozeným atroficko-degenerativním procesem, kdy jednotlivé nervové buňky postupně zanikají a omezuje se tak funkce CNS jako celku. Patologickým příkladem tohoto procesu je typicky Alzheimerova choroba. Poškození nervové soustavy může být způsobeno také zánětem parazitického, bakteriálního či virového

⁷³ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Aktualizace MKN-10 s platností od 1. ledna 2013* [online]. 2013 [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualizace-mkn-10-platnosti-od-1-ledna-2013>

⁷⁴ SMOLÍK, Petr. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. Praha: Maxdorf, 1996, s. 31-34.

⁷⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1328 s.

původu, poraněním v důsledku otřesu či zhmoždění, nedostatečným prokrvením, nádorem nebo poškozením v důsledku přítomnosti toxické látky.

Mezi celková onemocnění mající vedlejší psychopatologické příznaky se řadí infekční onemocnění, hormonální poruchy, metabolické poruchy, nedostatek vitamínů, nedostatek vody a potravy.⁷⁶

V následujících podkapitolách budou blíže rozebrány duševní poruchy dle rozdělení uvedeného v Šámalově komentáři, neboť jeho rozdělení vhodně upozorňuje pouze na forenzně relevantní poruchy. Uvedeny budou jen trestněprávně problematické nebo časté poruchy, bude uveden jejich stručný popis a forenzní důsledek jejich přítomnosti.

5.3.1 Exogenní psychózy

MKN-10 řadí mezi exogenní psychózy všechny *somaticky podmíněné poruchy, včetně těch symptomatických*. Psychóza je tak způsobena onemocněním, úrazem nebo jiným poškozením mozku - takové poškození pak vede k stálé nebo přechodné mozkové dysfunkci.

Na prvním místě, pod signaturou F00, je *Alzheimerova choroba*, která je nejčastějším primárním degenerativním onemocněním způsobující demenci různé úrovně a typu. Choroba začíná pomalým nástupem a má pomalou několikaletou progresi.⁷⁷ Demence postihuje především paměť, intelekt a další psychické kvality. Osoba se tak stává nesamostatnou, neschopnou plnit každodenní úkoly a pamatovat si jednoduché informace. Typické jsou nejružnější poruchy emotivity, nezdrženlivost, euforie, deprese nebo se může dostavit až naprosté citové vyhasnutí. V demenci se může postižený dopustit jednoduché trestné činnosti jako např. krádeže v samoobsluze nebo v jiných dobře dostupných místech. Nepříčetnost bude vyslovena z důvodu neschopnosti rozpoznat protiprávnost jednání nemocného, neboť v důsledku změny osobnosti se dostavuje částečná ztráta paměti a ztráta vyšších a nižších citů. Trestné jednání bývá primitivní bez snahy je maskovat.⁷⁸

Vaskulární demence se signaturou F01 vzniká následkem mozkových infarktů vyskytujících se především ve vyšším věku. Tato demence má za následek ztrátu výkonnosti, sníženou schopnost koncentrace, těžkopádnost, poruchy paměti a forenzně problematické emoční afekty a nestability. Nejčastěji se tak tyto osoby dopouštějí trestných činů výtržnictví

⁷⁶ PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie pro právníky*. Praha: Karolinum, 1998, s. 28.

⁷⁷ WORLD HEALTH ORGANISATION. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: Desátá revize* [online]. Ženeva, 2008, 1. 1. 2013 [cit. 2013-06-28]. Dostupné z: http://www.uzis.cz/system/files/mkn-tabelami-cast_1-1-2013.pdf, s. 190.

⁷⁸ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 42-43.

či ublížení na zdraví, neboť nejsou schopny tlumit silné afekty snižující nebo zcela eliminující ovládací schopnost.

Z forenzně-historického hlediska je nutné uvést *progresivní paralýzu* (F02.8), a to z důvodu, že jde o pozdní komplikaci syfilis, v minulosti velice rozšířené nemoci. Zmatenost takto nemocných osob dosahovala takové úrovně, že např. soudce odsoudil pytláka za chycení zajíce k trestu smrti. Nemocný často trpí zmateností a výkyvy nálad, omezena či zcela vyloučena bývá rozpoznávací i ovládací schopnost.

Z této skupiny je vhodné zmínit *deliria* (F05), neboť tyto stavy jsou častým projevem mnoha nemocí. Jedná se o stavy neklidu, dezorientace, úzkosti, časté agrese nejenom vůči sobě, ale také vůči okolí. Delirium bývá způsobeno infekčními chorobami jako např. malárie či zápal plic. Pokud je postižená osoba ozbrojena, pak často dochází k ublížení na zdraví, vraždám či sebevraždám, neboť agresivní osoba se nedokáže kontrolovat a uklidnění přichází až s absolutním vyčerpáním.⁷⁹

5.3.2 Endogenní psychózy

Do této skupiny psychóz řadí Šámal choroby s dosud vědecky neprokázanými somatickými příčinami. Tyto poruchy nepříznivě zasahují do jádra osobnosti a nesporně omezují schopnost rozpoznávací a ovládací. Příkladem je schizofrenie nebo bipolární afektivní porucha.⁸⁰

Schizofrenie je poměrně časté onemocnění s výskytem u 0,5 - 1 % populace, proto ji MKN-10 uvádí ve zvláštní skupině schizofrenních poruch (F20-F29). Postižené osoby mohou slyšet vlastní myšlenky, slyšet hlasy komentující konání nemocného či mohou být bludně přesvědčeny o jiné realitě. Schizofrenik se může projevovat aktivně např. bizarními pohyby, grimasami, impulzivními činy nebo naopak může upadnout do pasivity v emoční otupělosti, vyhaslosti či v autismu.⁸¹ U osob trpících schizofrenií způsobují bludy mylnou představu o skutečnosti, osoba může být např. přesvědčena, že hájení názoru vraždou svého oponenta je naprosto přiměřená a právem povolená reakce. Nepříčetnost může být vyslovena z důvodu ztráty rozpoznávací i ovládací schopnosti.

Bipolární afektivní poruchy, dříve maniodepresivní psychózy, jsou řazeny dle MKN-10 mezi afektivní poruchy (F30-F39). Základním symptomem je porucha nálad nezpůsobená

⁷⁹ Tamtéž - s. 41-51

⁸⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1328.

⁸¹ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 74-80.

somaticky nebo psychoaktivní látkou. Mohou se vyskytnout různé úrovně zvýšených nálad - hypománie, kdy je osoba dlouhodobě podrážděná, má zvýšenou hovornost, sexuální energii, rozhazovačnost. Dále se vyskytují mánie, kdy mívají nemocní zrychlené myšlení, dochází ke ztrátě sociálních zábran, odpadá potřeba spánku nebo se mohou vyskytnout až stavy s psychotickými příznaky v podobě megalomanických bludů či halucinací. Z důvodu lehkovážného jednání a agresivní povahy nemůže osoba trpící těžkou mánií držet zbraň či řídit automobil. Ovládací schopnost u těchto osob bývá značně omezena, což může být důvodem pro vyslovení zmenšené přičetnosti nebo u těžké poruchy dokonce plné nepřičetnosti. U bipolární afektivní poruchy, kdy se střídá mánie s depresí, dochází často k nedbalostním trestným činům, kdy postižený zcela rezignuje na své povinnosti. Dále dochází k sebevraždám nebo dokonce k vraždám, neboť osoba v těžké depresi může mít pocit, že vraždou svých bližních je ochrání od pozemského utrpení. Vyslovit nepřičetnost je možné z důvodu absolutního vymizení volních aktivit postiženého.

5.3.3 Stavy v alkoholovém či drogovém opojení

V klasifikaci jsou tyto stavy zařazeny pod *duševní poruchy a poruchy chování vyvolané užíváním psychoaktivních látek* (F10-F19). MKN-10 zde řadí všechny duševní či behaviorální poruchy vzniklé aplikací psychoaktivní látky, touto se rozumí alkohol, opioidy, kanabinoidy, kokain, jiná stimulantia, sedativa nebo hypnotika, kofein, halucinogeny, tabák a inhalační látky.⁸² Medicína pak u každé z výše uvedených látek shodně pojmenovává stavy vyvolané jejich účinkem - *akutní intoxikace, škodlivé užívání, syndrom závislosti, odvykací stav, psychotické poruchy, amnestický syndrom a reziduální stav, psychotická porucha s pozdním začátkem a jiné a neurčené duševní poruchy*.

Stav akutní intoxikace přichází po nedávné aplikaci psychoaktivní látky v dostatečné dávce. Ovlivněny jsou kognitivní funkce, vědomí, vnímání, emotivita a další. Není rozlišováno, zdali si látku aplikuje osoba nebo je podána lékařem.

Při dlouhodobém škodlivém užívání, dříve nazýváno abúzus, pak mohou vznikat další tělesné nebo psychické komplikace. Nejen alkohol, ale i další psychoaktivní látky způsobují cirhózu jater, zánět pankreatu, neuropatie, poškození srdce a ledvin.

U osob ovládaných alespoň jeden měsíc touhou aplikovat látku hovoříme o tzv. *syndromu závislosti*. V tomto stavu je zhoršena kontrola užívání látky, stoupá tolerance vůči látce, takže je nezbytné přijímat její větší množství. Rozlišujeme fyzickou a psychickou

⁸² SMOLÍK, Petr. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. Praha: Maxdorf, 1996, s. 112.

závislost. Osoba trpící fyzickou závislostí prožívá bolesti ze svalových křečí, třas, pocení, zimu, návaly horka, svědění, nespavost či průjem. Psychická závislost způsobuje úzkost, napětí, nepřekonatelnou touhu navodit si opětovně opojný stav.

Při odvykacím stavu se mohou vyskytovat, mimo somatické a psychické problémy, komplikace v podobě delirií či bolestivých křečí. Avšak i po odvykacím stavu se mohou vyskytnout tzv. flashbaky. Jde o výskyt příznaků užití psychoaktivní látky i po jejím delším vysazení - tyto stavy dokonce mohou přesně kopírovat původní stav.⁸³ V důsledku hlubokého ovlivňování duševních procesů psychoaktivními látky může u postižené osoby zcela vymizet ať ovládací či rozpoznávací schopnost. Stavy způsobené psychoaktivními látkami jsou jedny z nejčastějších příčin vyslovení pachatelovy snížené přičetnosti. O této problematice bude více pojednáno v kapitole č. 6.

5.3.4 Geneticky podmíněné nemoci

Mezi tyto nemoci se řadí ty, jež mají vrozený organický původ, nejčastěji se z nich v populaci vyskytuje *Downův syndrom*.⁸⁴ Tyto nemoci jsou v MKN-10 zařazeny mezi *kapitolu abnormalit chromozomů (Q90-Q99)*. Pro Downův syndrom je typický syndrom mentální retardace vyskytující se u takto postižených osob v nejtěžších podobách. O mentálních retardacích a jejich projevech bude pojednáno níže.

5.4 Hluboká porucha vědomí

Hlubokými poruchami vědomí psychiatrie rozumí *poruchy nezapříčiněné somatickými okolnostmi*. Hlavním znakem takové poruchy je podstatné omezení duševních schopností subjektu, pachatel nemůže racionálně či emocionálně hodnotit sebe ani své okolí pro jeho omezenou až vymizelou schopnost vnímat. Vědomí však nesmí chybět zcela, neboť by pak šlo o absolutní stav bezvědomí způsobený např. úrazem hlavy. Duševní poruchu ve smyslu § 123 zde tedy představuje dezorientace neorganického původu. Hluboká porucha vědomí může být způsobena při extrémních zátěžových situacích jako je extrémní vyčerpanost, strach o blízkou osobu či silný afekt.⁸⁵ Ne však každé jednání v zátěžové situaci vykazuje takovou intenzitu, aby mohlo být prohlášeno za jednání v duševní poruše - intenzita musí být

⁸³ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 56-58.

⁸⁴ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1328.

⁸⁵ Tamtéž - s. 1328-1329.

dostatečně vysoká, aby odpovídala termínu *hluboká*. Pro jednání v hluboké poruše vědomí musí platit výrazné překročení od normálních projevů chování jedinců v obdobné situaci.⁸⁶

5.5 Mentální retardace

Mentální retardací, dříve nazývanou *oligofrenie*, se rozumí všechny *defekty inteligence nezařazené do duševních poruch z duševních nemocí vyplývajících*, s výjimkou geneticky podmíněných nemocí - proto zde můžeme řadit poměrně časté mentální retardace vzniklé v důsledku Downova syndromu. Mentální retardace může být somatického nebo psychosociálního původu, popř. kombinací obou.⁸⁷ Hlavním symptomem je tedy porucha intelektu, postižena však bývá celá psychika. To je důvodem, proč se znalecký posudek nesmí zaměřit pouze na schopnost jedince společensky fungovat, vnímat a jednat, ale musí posoudit mentální retardaci ve smyslu subjektivně komplexní duševní poruchy. Mentální retardace dělíme na lehké, středně těžké a těžké.

Lehká mentální retardace je v rozmezí IQ 50-69. Takové osoby mají problémy se čtením, psaním a s počty, jsou egocentričtí, mají chabou slovní zásobu a mívají sníženou kontrolu afektivity. Tyto osoby bývají lehce ovlivnitelné a mohou být jinými užity k jednoduchým trestným činnostem či k nucené prostituci.

IQ 35-49 mají osoby trpící *středně těžkou mentální retardací*, tito jedinci jsou nevzdělatelní, mají extrémně špatnou slovní zásobu a většinou mají špatnou výslovnost. Zcela již chybí kontrola emotivity, osoby jsou lehce vyprovokovatelné, zlomyslné a mstivé, jindy jsou naopak apatické vůči okolí. U těchto osob se v důsledku minimální přítomnosti vyšších citů objevuje často zoofilie, nekrofilie či pedofilie.

Těžká mentální retardace je vymezena hranicí IQ 34-20 a jedná se o nejtěžší poruchu tohoto typu. Postižená osoba není schopna provádět základní myšlenkové postupy, pouze některé osoby jsou schopny slovní komunikace, avšak pouze se špatnou výslovností. Afektivita je u těchto osob ještě větším problémem než u lehčích forem retardace. V aktivní formě je jedinec stále v pohybu, bere věci, pohazuje je po okolí, náhodně vykřikuje a vše bere do úst. V apatické formě se jedinec naopak projevuje extrémní pasivitou, nic ho nezajímá a ničeho si nevšímá, k jakékoli aktivitě musí být pobízen. Často se objevují tělesné defekty jako neúměrně velká hlava, chybějící prsty nebo nevyvinuté pohlavní orgány.

⁸⁶ ÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 28.

⁸⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1328-1329.

Tato skupina duševních poruch je forenzně významná především pro sníženou kontrolu pudového jednání a snadnou ovlivnitelnost mentálně retardovaných. Tyto osoby se často dopouštějí ublížení na zdraví, krádeží, zhářství či znásilnění. Retardovaní však bývají často oběťmi sexuálního zneužití, protože se nechají lehce zlákat inteligentnějšími osobami. Pouhá diagnóza mentální retardace nezbavuje jedince trestní odpovědnosti, jelikož v lehčích formách poruchy mohou osoby chápat protiprávnost a své jednání ovládat. Zpravidla však nechápou složitější trestné činy, popřípadě v těžší formě zcela neovládají své emoce a jednání.⁸⁸

5.6 Těžká asociální porucha osobnosti

Osoby trpící těžkou asociální poruchou, dříve nazývané psychopaty, jsou popisovány jako tzv. morální idioti. U těchto osob není diagnostikována žádná klasická psychóza, avšak bývají neschopny empatie, jsou chronickými lháři a bývají nadprůměrně inteligentní. Vývoj asociální poruchy osobnosti je pozorovatelný již v dětství a v dospívání zpravidla eskaluje - symptomy jsou nespavost, agresivita, impulzivnost, často dochází k vandalismu, zhářství nebo k týrání zvířat.

Těžká asociální porucha osobnosti byla do § 123 TZ zavedena z důvodu velice častého páchání trestné činnosti takto postiženými osobami a jejich enormního výskytu ve vězněné populaci. Tyto osoby nebývají trestáním napravitelné a jejich asocialita je trvalého, charakteru. Celé sousloví „*těžká asociální porucha osobnosti*“ je pak více pojmem forenzním než psychologickým či psychiatrickým – v psychiatrii se této poruchy dotýkají např. disociální poruchy nebo antisociální osobnostní poruchy.⁸⁹

Schopnost rozpoznat protiprávnost zpravidla nebývá touto poruchou dotčena, naopak bývá ovlivněna schopnost své jednání ovládnout. Častěji pak přichází v úvahu prohlášení zmenšené přičetnosti než nepřičetnosti. Z důvodu nemožnosti napravit takového pachatele běžnými trestními prostředky přichází v úvahu zabezpečovací detence a terapie pro moderaci poruchy či pro odstranění problémové osoby ze společnosti.

5.7 Jiné těžké duševní nebo sexuální odchylky

Tento pojem zahrnuje všechny zbytkové duševní poruchy, které se nevešly do výše definovaných kategorií. Tato skupina duševních poruch zakládá tolik důležitou

⁸⁸ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 98-100.

⁸⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1329-1332.

demonstrativnost legálního výčtu v § 123 TZ. Výčet veškerých *jiných odchylek* či jejich komplexní dělení není tedy z podstaty možné poskytnout. Šámal alespoň poskytuje příkladné duševní poruchy subsumovatelné pod tento pojem. Řadí zde různé neurózy, sexuální deviace a závislosti psychické povahy.

K neurózám řadíme např. *závažné poruchy chování v období dospívání, paranoidní jednání a depresivní reakce se sebevražednými sklony* doprovázené dalšími psychosomatickými problémy. Důležitý rozdíl neuróz od psychóz je ten, že psychózy jsou trvalejšího charakteru, neurózy trvají zpravidla pouze přechodnou dobu. Neurózami trpí často i psychicky zdraví jedinci s kvalitními sociálními schopnostmi, často se objevují např. v tzv. krizi středního věku atp. Neurózy mohou zasahovat jak do schopnosti ovládací, tak do schopnosti rozpoznávací.

Sexuální deviace, někdy nazývány parafilie, jsou závažné poruchy sexuálního chování nezpůsobené organickou příčinou. Výrazně ovlivňují volní i rozumové schopnosti postiženého jedince, který není schopen částečně či absolutně kontrolovat a ovládat své sexuální pudy a prožitky.⁹⁰ Sexuální deviant je taková osoba, již společnost netoleruje formu ukájení jejího sexuálního pudu. V právním smyslu zde neřadíme pouze zřejmé sexuální deviace jako např. pedofilii, zoofilii, sadomasochismus, ale také další formy sexuálně motivované trestné činnosti - znásilňování, zneužívání nebo např. fetišisticky motivované krádeže atd. U všech těchto protiprávních činností je důležité brát v potaz možnou těžší sexuální odchylku omezující pachatelovu schopnost se ovládnout.⁹¹ Naopak některé sexuální deviace v psychologickém smyslu nejsou protiprávní a pro tuto problematiku jsou zcela irelevantní. Příkladem může být gerontofilie, transvestismus či narcismus. V psychologickém smyslu je vnímáno za sexuální deviaci vše, co se odchyluje od normálního sexuálního ukojování svého pudu za předpokladu, že jde o deviaci trvalého charakteru.⁹²

Poslední vymezenou skupinou jsou *další závislosti psychické povahy* nesomatického původu. Řadíme zde např. chronickou závislost na droze či alkoholu bez somatické závislosti nebo patologické hráčství.⁹³

Osoby stížené těmito *jinámi duševními a sexuálními odchylkami* mívají omezenou rozpoznávací i ovládací schopnost. Ve znaleckém posudku je zde velice důležité zaměření na

⁹⁰ Tamtéž - s. 1332.

⁹¹ NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Daria, HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 79-81.

⁹² BREZEK, Antonín. *Sexuologie pro právníky*, 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997, s. 18-20.

⁹³ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1332.

celkovou osobnost pachatele, neboť těmito odchylkami trpí často osoby jinak zcela psychicky zdravé. Psychicky zdravé osoby si pak často velmi dobře uvědomují protiprávnost svého jednání, avšak často se nedokáží ovládnout. Běžný trest uložený v trestním řízení by u nich postrádal účel, neboť je velmi pravděpodobné, že by postižená osoba obdobnou trestnou činností opakovala.

6 Případy zaviněné nepřičetnosti

Předmětem této kapitoly bude poskytnout základní přehled institutů zaviněné nepřičetnosti, tedy zahrnout ustanovení o opilství a *actio libera in causa*. Právní pojem nepřičetnost bez dalšího přízviska reprezentuje případy nezaviněné nepřičetnosti definované v ustanovení § 26 TZ. V trestním právu se však vyskytuje pojem nepřičetnosti na dalším místě, a to ve zvláštní části v ustanovení § 360 TZ, kde jsou ustanoveny případy zaviněné *nepřičetnosti*. Stěžejním pojmem tohoto ustanovení je pak návyková látka, jejíž aplikací se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti.

6.1 Vymezení pojmu návyková látka

Zákon definuje pojem návykové látky v ustanovení § 130 TZ: "Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování."⁹⁴ Nynější legální definice pojmu byla převzata z trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění novely provedené zákonem č. 175/1990 Sb. Tento příkladný výčet jednotlivých návykových látek má povahu demonstrativní dovozenou ze sousloví „*ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací schopnosti nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.*"

V právním řádu ČR se nachází pojem návykové látky i v jiných předpisech, např. zákon č. 379/2005., *o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů* stanovuje, že pro jeho účely se nerozumí návykovými látkami alkohol a tabákové výrobky. Zákon č. 167/1998 Sb., *o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů* pak definuje pojem návykové látky mnohem úžeji než uvádí trestní zákoník - v přílohách tohoto zákona jsou návykové látky taxativně vymezeny mezinárodním a chemickým názvem, např. kokain, methylester benzoylgoninu atd.⁹⁵

Samotný výraz návyková látka není zvolen zcela správně pro jeho neurčitost a navíc z gramatického výkladu vyplývá, že návykovost je pojmovým znakem. Trestní právo však zařazuje k návykovým látkám i látky, které návykové nejsou. Postačí pouze fakt, že jsou tyto látky způsobilé ovlivnit psychiku člověka, jeho rozpoznávací nebo ovládací schopnosti či

⁹⁴ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1380.

sociální chování.⁹⁶ Zákodárce se rozhodl pro zachování pojmu vžitého v právní praxi a přímo navázal na zákon o návykových látkách, aby používání terminologie v praxi nečinilo problémy.

Alkoholickými látkami rozumíme, dle zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, lihoviny, víno a pivo. Zároveň mezi alkoholické nápoje řadíme i nápoje neuvedené v základním výčtu, ale obsahující více než 0,5 objemového procenta alkoholu.

Mezi *omamné látky* řadíme látky uvedené v zákoně o návykových látkách v přílohách 1 až 3, např. opium, kokain či heroin. Tyto látky jsou typické nebezpečím chorobného návyku a vzniku psychických změn u uživatele.

Psychotropními látkami pak rozumíme látky ovlivňující psychiku člověka např. amfetamin nebo efedrin. V zákoně o návykových látkách jsou uvedeny v přílohách č. 4 až 7.⁹⁷ Příkladem látek, které lze subsumovat pod pojem *ostatní látky způsobí nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování*, jsou např. ředidla, lepidla, čisticí prostředky, barviva, laky, maziva, oleje, náplně hasičských přístrojů apod. Tyto látky mohou být i běžně dostupné a nakládání s nimi může být povoleno, rozhodující je, že jsou schopné ovlivnit psychiku člověka dle ustanovení § 130. Tento výčet a podmínky zbytkové skupiny návykových látek byly vyloženy v judikatuře TR NS 17/2005-T 809 a TR NS 56/2009-T 1192.⁹⁸

Pro psychiatrické účely se rozlišují další termíny, užívané při diagnóze poruch způsobeným účinkem psychoaktivních látek. *Psychoaktivní látkou* se rozumí látka, jež po vstřebání do organismu ovlivňuje duševní procesy kognitivní, afektivní nebo stavy vědomí apod. Jako synonymum bývá užíváno termínu *psychotropní látka*, u těchto látek je kladen důraz na jejich účinky vyvolávající závislost. Obecný termín *droga* v širším smyslu je pak užíván ve spojení s látkou léčící nemoc nebo zvyšuje tělesnou či duševní pohodu. Drogou rozumíme látky předepsané lékařem či látky jiné, např. tabák, kofein nebo alkohol při

⁹⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 3. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.10.2012. Praha: Leges, 2012, s. 179.

⁹⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1380.

⁹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 3. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.10.2012. Praha: Leges, 2012, s. 179.

nemedicínském využití. Drogou v užším slova smyslu jsou pak rozuměny látky ovlivňující psychiku člověka a jsou zároveň nelegálními.⁹⁹

6.2 Opilství

Prvním případem zaviněné aplikace návykové látky a následně konání protiprávního činu, je opilství. Dnešní znění ustanovení § 360 TZ vychází z ustanovení § 201a trestního zákona z roku 1961 v jeho novelizovaném znění zákonem č. 557/1991 Sb. a ze znění § 186 trestního zákona z roku 1950. Nynější znění § 360 odst. 1 je následující: *"Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán tímto trestem mírnějším."*

Přítomnost ustanovení o opilství je výjimkou z pravidla, že osoba dopouštějící se jednání v nepřičetnosti, které má jinak všechny znaky trestného činu, je beztrestná. Specifičnost trestného činu opilství spočívá v tom, že subjektivní stránka trestného činu se váže k aplikaci návykové látky, ne k samotným protiprávním činům spáchaným v stavu opilství, tímto je tedy narušen koncept zásady odpovědnosti za zavinění. Proto se toto pojetí opilství nazývá tzv. *rauschedelikt*. Trestní odpovědnost za přivedení se do stavu opilství je střední cestou v této teorii, již se mohlo české trestní právo ubírat. Jedním extrémem by bylo absolutní vyloučení trestní odpovědnosti pachatele nepřičetného v důsledku zaviněné aplikace návykové látky a následné spáchání protiprávního činu v tomto stavu. Naopak druhou krajností by bylo pojetí plné trestní odpovědnosti, nezávisle zdali jednal pachatel ve stavu nepřičetnosti nebo ne - toto pojetí plné trestní odpovědnosti se vyskytovalo v trestním zákoně z roku 1961 před jeho novelizací zákonem č. 557/1991 Sb.

Primárním objektem trestného činu je veřejný pořádek a ochrana společnosti před nebezpečím plynoucím z opojení osob, sekundárním objektem je pak konkrétní zájem porušený ve stavu opilství. Skutková podstata trestného činu opilství předpokládá dvě jednání – uvedení se do stavu nepřičetnosti a jednání ve stavu nepřičetnosti, kterým pachatel spáchá čin jinak trestný neboli kvazidelikt. Přivést se do stavu nepřičetnosti může pachatel požitím nebo aplikací návykové látky, příkladem může být požití perorálně, aplikace nitrožilně či například inhalací. Dále může být látka vpravena do těla análně, žvýkáním, působením přes pokožku formou obkladu nebo koupele. Pachatel se pak musí nacházet ve stavu nepřičetnosti

⁹⁹ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 56.

ve smyslu § 26 TZ, nestačí tedy pouze stav zmenšené přičetnosti. Rozpoznávací nebo ovládací schopnost musí v důsledku návykové látky absolutně vymizet. Druhé jednání předpokládané skutkovou podstatou je spáchání činu jinak trestného, tzv. kvazideliktu.¹⁰⁰ Čin spáchaný v nepřičetnosti nemá všechny znaky trestného činu, neboť chybí přičetnost pachatele a zavinění. Typicky se bude jednat o trestné činy proti životu a zdraví, či podobně agresivně směřované násilné činy.

Trestní sazba za opilství je pak v naší právní úpravě, ve srovnání s okolními státy, nezvykle přísná. Trestní sazba se přizpůsobuje dle spáchaného kvazideliktu v opilství s omezením horní hranice trestu odnětí svobody na 10 let.¹⁰¹

Osoba pachatele zde není nijak omezena, dokonce se jedná o tzv. vlastnoruční delikt předpokládající, že pouze pachatel svým vlastním bezprostředním jednáním provede to, co je vyžadováno objektivní stránkou skutkové podstaty. Spolupachatelství rozdělením úlohy není možné a není možné ani nepřímé pachatelství s využitím nepřičetné osoby jako živého nástroje.

Jednočinný souběh opilství s jiným trestným činem pak není možný, neboť všechny kvazidelikty spáchané v nepřičetnosti budou zahrnuty v trestném činu opilství. Pro spáchání jiného trestného činu mimo opilství by pachateli scházel požadavek přičetnosti.

Z hlediska subjektivní stránky je pak vyžadován úmysl nebo nedbalost, toto zavinění se pak váže jen na přivedení se do stavu nepřičetnosti, nikoli na kvazidelikt v tomto stavu spáchaný. Pokud by se zavinění vztahovalo i k jednání spáchanému v nepřičetnosti, pak je nutné hovořit o institutu *actio libera in causa*, o němž bude pojednáno v další kapitole.¹⁰²

6.3 Actio libera in causa

Institut *actio libera in causa* je uzákoněn v druhém odstavci § 360 TZ a zahrnuje další případy zaviněné nepřičetnosti. Znění § 360 odst. 2 TZ je následující: „*Ustanovení odstavce 1, jakož i § 26 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin, nebo spáchaný trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.*“

V první části věty tohoto odstavce je vyjádřen institut *actio libera in causa dolosa*, známý také jako tzv. pití na kuráž: „*ustanovení odst. 1, jakož i § 26 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti, v úmyslu spáchat trestný čin.*“ Pachatel je v tomto případě

¹⁰⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 796.

¹⁰¹ ŠUBRT, Milan. Zaviněná nepřičetnost. *Trestní právo*, 2011, č. 9, s. 27.

¹⁰² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 796.

plně trestně odpovědný za trestný čin spáchaný ve stavu zaviněné nepřičetnosti. Úmysl pachatele se váže k zavinění ve vztahu k přivození si nepřičetnosti i k zavinění ke skutečně páchanému činu. Nejde zde o rauschdelikt ani o kvazidelikt a pachatel je plně odpovědný za spáchaný trestný čin ve stavu nepřičetnosti.

V druhé části věty odstavce druhého je pak uzákoněn institut *actio libera in causa culposa*: „*nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.*“ Nepřičetný pachatel zde páchá trestný čin z nedbalosti, kdy požití či aplikace návykové látky je naplním typového znaku objektivní stránky příslušného nedbalostního trestného činu. K zavinění ve vztahu k přivození si nepřičetnosti je nezbytný úmysl nebo nedbalost, avšak k zavinění ke skutečně páchanému činu postačuje pouhá nedbalost – jiného než nedbalostního činu se pachatel dopustit v *actio libera in causa culposa* nemůže. Přicházejí v úvahu následující trestné činy z TZ: § 143 odst. 1, 2 (usmrcení z nedbalosti), § 147 odst. 1, 2 (těžké ublížení na zdraví z nedbalosti), § 148 odst. 1 (ublížení na zdraví z nedbalosti), § 273 odst. 1, odst. 2 písm. b) (obecné ohrožení z nedbalosti), § 294 odst. 1, odst. 2 písm. a) (poškození a ohrožení životního prostředí z nedbalosti). Není zde použit institut rauschdeliktu, ani kvazideliktu a trestně právní důsledky jsou stanoveny přímo dle trestní sazby za spáchaný nedbalostní trestný čin.

Příklad výše uvedené problematiky bude uveden na trestném činu vraždy dle § 140 odst. 2 TZ. Ustanovení o opilství se užije v situaci, kdy pachatel ve stavu nepřičetnosti, kterou si zaviněně, tedy úmyslně či nedbalostně, přivodil požitím či aplikací návykové látky, několikrát nožem bodl svou ženu a přivodil ji takto smrt. Pachatel pojal úmysl zavraždit svou ženu ve stavu zaviněné nepřičetnosti, dopustil se tak rauschdeliktu opilství a kvazideliktu vraždy – trestní sazba bude určena dle sazby k § 140 odst. 2 a bude omezena horní hranicí z § 360 odst. 1.

Ustanovení o *actio libera in causa dolosa* se užije v případě, kdy se pachatel úmyslně napil proto, aby ztratil zábrany uskutečnit vraždu své ženy. Napil se tedy na kuráž a bude trestně odpovědný podle § 140 odst. 2 TZ, a to i přesto, že byl v době spáchání trestného činu nepřičetný.

Actio libera in causa culposa se užije v případě, kdy přičetný řidič požívá alkoholické nápoje a přivede se do stavu nepřičetnosti. V tomto stavu nepřičetnosti pachatel řídí vozidlo a tím způsobí dopravní nehodu, při které usmrtí jinou osobu. Bude pak odpovědný za nedbalostní trestný čin usmrcení z nedbalosti dle § 143 odst. 1, 2 TZ. Řidič požitím návykové látky naplnil zde požadovaný typový znak trestného činu, protože *porušil důležitou povinnost*

vyplývající z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce nebo uloženou mu podle zákona. Nežije se institutu rauschdeliktu ani kvazideliktu a pachatel bude odpovědný dle § 143 odst. 1, 2 TZ.¹⁰³

¹⁰³ ŠUBRT, Milan. Zaviněná nepřičetnost. *Trestní právo*, 2011, č. 9, s. 25-27.

7 Znalecké posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

Znalecké posuzování je velmi rozsáhlá a složitá problematika, v této kapitole však bude pojednáno pouze o specifických znaleckých posuzování přičetnosti obviněného. Znalecké posudky tvoří ve forenzní praxi důležitou výseč týkající se poznání a dokazování. Zvláště pak v problematice duševních poruch vyžadujících znalosti, jimiž nemohou OČTŘ běžně disponovat.

Vyjdou-li během trestního řízení najevo okolnosti odůvodňující vyšetření duševního stavu obviněného, přibere se k tomu znalec z oboru psychiatrie dle ustanovení § 116 odst. 1. Judikatura¹⁰⁴ specifikuje, že pro účely trestního řízení se musí jednat pouze o znalce psychiatra – lékaře. V seznamu znalců z oboru psychiatrie mohou figurovat i psychologové se specializací na forenzní psychologii. V ČR byli judikaturou psychologové z problematiky řešení duševního stavu explicitně vyloučeni, ale např. ve Spojených státech amerických je užívána doktrína, že znalec neurčuje vzdělání, ale míra znalostí.¹⁰⁵ V ČR mohou znalci – psychologové hodnotit pohnutky např. u trestných činů zabití nebo ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky.

Před novelou trestního řádu z roku 2001 se přibírali znalci z oboru psychiatrie k této problematice dva, po této novele TŘ stanoví, že stačí znalec jeden. Dnes TŘ umožňuje přibrání dvou znalců při *posuzování skutečnosti zvláště důležité* dle ustanovení § 105 odst. 4 TŘ.

Obecné ustanovení o přibrání znalce § 105 TŘ doznalo významné úsporné změny novelizací zákonem č. 274/2008 Sb., zákonodárce do odst. 1 přidal tuto větu: „*V přípravném řízení přibírá znalce ten orgán činný v trestním řízení, jenž považuje znalecký posudek za nezbytný pro rozhodnutí, a pokud byla věc vrácena k došetření, státní zástupce, a v řízení před soudem předseda senátu.*“ Tato změna měla přimět OČTŘ více zvažovat nezbytnost přibrání znalců, resp. jejich placení, neboť dříve policie přibírala znalce často nadbytečně.

¹⁰⁴ Srov. soudní rozhodnutí č. 2/82 rozh. tr. a č. 29/01 Sb. rozh. tr.

¹⁰⁵ NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Daria, HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 97-98.

Formulace otázek na znalce je výjimečně důležitá, neboť udává směr, jímž se znalec bude při posuzování ubírat. Znalcovy závěry mimo uvedené otázky budou zpravidla irelevantní. Obvyklé otázky na znalce – psychiatra při posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti pak znějí:

1. *Zda obviněný trpěl (trpí) duševní poruchou a jakou?*
2. *Zda je schopen chápat smysl trestního řízení?*
3. *Zda (a do jaké míry) duševní porucha ovlivnila jeho schopnost rozpoznat protiprávnost inkriminovaného jednání nebo schopnost ovládnout toto jednání?*
4. *Zda je jeho pobyt na svobodě nebezpečný?*
5. *Zda znalec navrhuje uložení ochranného opatření, a jakého (ochranné léčení ambulantní nebo ústavní, popř. zabezpečovací detence)?*
6. *Popř. další skutečnosti, jež vyplynou ze znaleckého zkoumání a mohou být významné.*

ad 1) Otázka směřuje na znalce ohledně duševní poruchy z medicínského hlediska kdy psychiatr nerozlišuje duševní poruchy od duševních nemocí způsobem rozlišovaným TZ.

ad 2) Zde se jedná o mezinárodní termín tzv. Competency to Stand Trial (CST), ve světě je tato otázka posuzována standardizovaným psychologickým postupem. V rámci posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti ji však v ČR posuzuje psychiatr pouze „pocitově“, není na to předepsán žádný zvláštní postup. V případě záporné odpovědi je odůvodněn postup dle ustanovení § 173 odst. 1 písm. c) TŘ a řízení se přerušuje.

ad 3) V tomto bodě má znalec hodnotit samotnou rozpoznávací a ovládací schopnost. Toto hodnocení slouží jako důkaz pro samotné vyslovení nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, které je už záležitostí právní a je v kompetenci OČTŘ.

ad 4) Samotná nebezpečnost pobytu na svobodě je judikaturou Nejvyššího soudu definována jako vysoká pravděpodobnost opakování protiprávního jednání v důsledku zjištěné duševní poruchy. Nutné je pak uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.

ad 5) Soud dle ustanovení § 99 TZ rozhoduje o uložení ochranného léčení, znalecký posudek zde má doporučující a důkazní funkci, to samé platí v postupu dle § 100 TZ.

ad 6) Otázka, jež se ptá znalce na další významné skutečnosti vyplývající ze znaleckého zkoumání, obchází formální zákaz hodnocení důkazů znalcem. Otázky se často týkají speciálních problémů, na něž chce OČTŘ i hodnotící expertizu. Mohou znít např.: „*Jak znalec hodnotí projevy popsané ve spisovém materiálu z hlediska psychiatrického (či*

sexuologického, psychologického)? Zhodnoťte stav negativního ovlivnění řídičských schopností s ohledem na naměřené hodnoty omamných a psychotropních látek; byl posuzovaný v době silniční kontroly schopen bezpečně ovládat motorové vozidlo? Prokazuje přítomnost benzoylecgoninu v krevním vzorku vyšetřovaného předchozí konzum kokainu? “

Soud se často dotazuje znalce – psychiatra, zdali výkon trestu odnětí svobody splní svůj účel. Hodnocení takové meritorní otázky však znalci nepřísluší, otázky viny a trestu ani nespádají do odborné kompetence psychiatrů. V praxi se znalci i k těmto otázkám vyjadřují, a ačkoli takové hodnocení nemůže být oficiálním důkazem, soudci se těmito odpověďmi často řídí.¹⁰⁶ K této situaci dochází i přesto, že ustanovení § 107 odst. 1 TŘ stanoví, že znalci nepřísluší provádět hodnocení důkazů. Znalec by se měl vyhnout hodnocení věrohodnosti důkazů a ani nesmí rozhodnout o prokázání zkoumané skutečnosti. Pokud jsou znalci předloženy dvě skupiny důkazů stojící proti sobě, je povinen se vyjádřit k oběma skupinám a neměl by jednu skupinu označit za správnější nebo věrohodnější.¹⁰⁷

Významným specifikem znaleckého posuzování příčetnosti obviněného je *pozorování duševního stavu v ústavu* dle § 116 odst. 2 TŘ. „*Nelze-li duševní stav vyšetřit jinak, může soud a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce nařídít, aby obviněný byl pozorován ve zdravotnickém ústavu.*“ Pozorování ve zdravotnickém ústavu je tak pouze ultima ratiem aplikovaným za předpokladu, že nepostačuje znalecké vyšetření formou ambulantního klinického vyšetření. Dle ustanovení § 117 TŘ pak nemá takové pozorování v ústavu trvat déle než dva měsíce. Lhůta může být prodloužena maximálně o jeden měsíc.¹⁰⁸

¹⁰⁶ ŠVARC, Jiří. Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. *Zdravotnictví a právo*, 2011, č. 1, s. 17-18.

¹⁰⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*, 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 405.

¹⁰⁸ PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie pro právníky*, 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, s. 27.

8 Úvahy de lege ferenda

K institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti se váže nemalé množství pojmů, jejichž výklad a chápání napříč národními právními řády v rámci Evropy se lišily, liší a jistě se budou lišit i v budoucnu. Jedná se především o definici nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, o definici duševní poruchy, psychologického kritéria, návykové látky, opilství a *actio libera in causa*.

Trestní předpisy se mohou ubírat buď cestou otevřených pojmů vykládaných právní praxí nebo cestou detailní kazuistiky detailně definující veškeré názvosloví. Otevřené pojmy mají nespornou výhodu v rychlejší adaptaci trestních předpisů na vědní a společenské novinky. Nevýhodu lze spatřovat v problematickém dodržování zásady písemnosti trestných předpisů a zachování rovnosti všech před zákonem – právo pak může být oportunisticky ohýbáno, což jistě není žádoucí.

Kazuistický výklad, užívaný nynějším TZ, je naopak přesný, striktní a rigidní. Výhodou je perfektní dodržování zákonnosti trestních předpisů a dodržování zásady rovnosti všech před zákonem. Nevýhodu je možné spatřovat v přílišné odpovědnosti kladené na zákonodárce při přípravě takového předpisu, neboť musí být postihnuty všechny možné budoucí případy.

8.1 Nepřičetnosti, zmenšená přičetnost a jejich kritéria

Pojem duševní poruchy užívaný v zákoně č. 40/2009 Sb. je již poměrně kvalitně zpracovaný a zahrnuje i demonstrativní výčet napomáhající praxi při vykládání dalších duševních poruch. Nepochybným nedostatkem v současném zákonném pojetí duševní poruchy je, že se právní pojem značně liší od pojmů neprávních – lékařských a psychologických. Stojí tak vedle sebe např. pojem duševní poruchy a duševní nemoci, který jsou v právu a v medicíně vnímán jinak. Významně by pak pomohlo *sjednocení právní terminologie a lékařské mezinárodní terminologie* MKN-10 v příkladném výčtu definice duševní poruchy. Takové sjednocení by bylo přínosné nejen v rámci vnitrostátního trestního práva, ale především v mezinárodním prostoru.

Biologické kritérium tvoří s psychologickým kritériem nedílnou součást legální definice nepřičetnosti. Přítomnost duševní poruchy v definici nepřičetnosti je naprosto nezbytná a její vyloučení z zákona nepřichází v úvahu ani u pojmově otevřeného trestního zákona.

Naopak psychologické kritérium nepřičetnosti je v nynější kazuistické úpravě *definováno příliš stroze*. I rozpoznávací a ovládací schopnost, stejně jako duševní porucha, by si tak zasloužily vlastní ustanovení s legální definicí - nepřičetnost je nyní příliš jednostranně orientovaná ve prospěch duševní poruchy. Naopak Mc Naughtonská formule prezentuje možnost, že nepřičetnost může být vyslovena i pouhým konstatováním přítomnosti závažné duševní poruchy. V pojmově otevřeném právním řádu by tak nepřítomnost psychologického bez problému obstát.

V případě detailnějšího uzákonění psychologického kritéria by bylo nezbytné podrobně přepracovat také institut zmenšené přičetnosti. Nynější formulace „*kdo měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat protiprávnost nebo ovládat své jednání*“ je velice otevřená a klade na soudce vysoké nároky při rozhodování o tom, co je již podstatně snížená schopnost a co nikoli. Obecně je však možno konstatovat, že přítomnost uzákoněného pojmu zmenšené nepřičetnosti není nezbytné, neboť ne jeden sousední trestněprávní systém bez něj dokáže fungovat.

8.2 Návyková látka

Samotný pojem návyková látka je často kritizován, že není dostatečně určitý. Vyvolání návyku navíc není jeho pojmovým znakem - ne každá návyková látka v právním smyslu je skutečně návyková.¹⁰⁹ De lege ferenda by bylo vhodnější užít termínu *opojná látka*, neboť opojen mající za následek ovlivnění duševní pohody člověka je hlavním pojmovým znakem. Opojení by pak mělo za následek nepříznivé ovlivnění psychiky člověka nebo jeho ovládací a rozpoznávací schopnosti. Taková změna by však podmiňovala změnu souvisejících předpisů a zažitých termínů právní a lékařské praxe.

8.3 Opilství

Problém lze spatřovat už v samotném názvu opilství. U laika může existence trestného činu opilství vzbudit představu, že je trestný už samotný stav opilosti. Opilost se z neprávniho pohledu dá chápat jako opojení alkoholem, ne omamnou a psychotropní látkou. Terminologicky přesný termín by byl např. „*porušení chráněného zájmu v nepřičetnosti pod vlivem návykové látky*“.

Koncepce opilství se spáchaným kvazideliktem je vhodná, avšak omezení výše trestu odnětí svobody v zákoně není zcela ideální. Účelnější by bylo užití absolutně variabilní délky

¹⁰⁹ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 196.

trestní sankce určenou kvazideliktem. U takto nově vzniklého rozsahu trestní sankce by mohl soudce v odůvodněných případech snížit dolní hranici o jednu třetinu. Takové pojetí možné mírnější trestní sankce by lépe odpovídal trestnému činu „*porušení chráněného zájmu v nepřičetnosti pod vlivem návykové látky*“ a lépe by reflektoval spáchání kvazideliktu pod duševní poruchou.

Je rozumné, že kazuistický český TZ výslovně zavádí pojmy *actio libera in causa*. Z hlediska systematiky by však bylo praktičtější *umístit případy actio libera in causa u ustanovení o nepřičetnosti*. U *actio libera in causa* odpadá specifická opilství spočívající v spáchaném kvazideliktu. Jedná se o obecnou konstrukci, na základě které aplikujeme odpovědnost dle trestného činu, jehož znaky byly jednáním v duševní poruše naplněny.¹¹⁰

¹¹⁰ LANGER, Petr. Trestný čin opilství (dokončení). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 3, s. 30.

Závěr

Hlavním tématem této diplomové práce byla nepřičetnost a zmenšená přičetnost. Pro celkové podkreslení problematiky jsem do pojednání zahrnul také relativní odpovědnost mladistvých, opilství, *actio libera in causa* a problematiku znaleckého dokazování přičetnosti a zmenšené přičetnosti. Blíže jsem se pak zaměřil na rozpracování psychologického a biologického kritéria nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. V následujících odstavcích shrnu nejdůležitější poznatky a zhodnotím, do jaké míry se mi podařilo v úvodu stanovené cíle naplnit.

Při vypracování diplomové práce jsem se převážně nepotýkal se špatnou dostupností zdrojů, neboť k této problematice je dostupné mnoho judikatury, komentovaných znění zákona, monografií a odborných článků. Rozsáhlá dostupná judikatura byla do práce zahrnuta především v podobě názorů Jelínka publikovaných v jeho učebnici a kodexu. Vynikající zdroj zprostředkované judikatury poskytl ještě Šámalův komentář, zvláště pak příspěvky od Válkové.

V průběhu analýzy materie jsem zjistil, že ke komplexnímu pochopení problematiky nebude zdaleka postačovat pouze studium právních dokumentů, a proto bylo nezbytné zahrnout do mé práce i lékařsky a psychologicky orientované dokumenty. Z autorů forenzně zaměřených neprávních publikací musím vyzdvihnout především Pavlovského a Študenta. Díky jejich příspěvkům jsem byl schopen dostatečně nastínit lékařskou a psychologickou stránku nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti a duševních poruch obecně.

Při výkladu historického vývoje jsem následoval články Říhy poskytující vyčerpávající výklad vývoje nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti na našem území. Studium jeho prací doporučuji všem, kteří projevují hlubší zájem o tuto tematiku. Ve výsledku se mi podařilo udržet nepřetržitou linii vývoje nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti a opilství od římského práva až po nynější zákon č. 40/2009 Sb.

V popisné části jsem se pak snažil zabývat tolik opomíjeným psychologickým kritériem nepřičetnosti. Pro zmíněnou problematiku bylo bohužel velmi málo dostupné materie. V jednotlivých podkapitolách jsem rozebral schopnost rozpoznávací a schopnost ovládací i s psychologickým pohledem na problematiku.

Duševní poruchou jsem se zabýval jako pojmem právním, lékařským i psychologickým. Čtenáři jsem nastínil dělení dle právního odvětví i rozsáhlou nomenklaturu užívanou psychiatrií a psychologii. Po analýze zdrojů z různých vědních disciplín je zřejmé,

že nynější definice duševní poruchy v zákoně jistě není konečná a v následující době dozná mnohých změn. Výčet jednotlivých duševních poruch obsažených v této práci může být pro čtenáře pomůckou při hlubším studiu institutu nepřičetnosti z forezního pohledu.

Pro ucelení problematiky jsem zpracoval samostatnou kapitolu o zaviněné nepřičetnosti se zvláštní podkapitolou o návykových látkách. Jen problematika návykových látek se však ukázala být natolik složitá, že by sama postačovala na napsání rozsáhlé monografie.

Z praktického hlediska jsem zahrnul i kapitolu o znaleckém posuzování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Tato část práce poskytuje jedinečný praktický pohled na výše uvedené instituty a doplňuje tak teoretičnost mé diplomové práce. Díky tomuto pojednání je možné pozorovat způsob využívání znalců OČTŘ ve směru, který zákonodárce jistě nepředpokládal.

Z důvodu omezeného rozsahu diplomové práce jsem se snažil věnovat všem relevantním otázkám alespoň povrchně a omezil jsem se spíše jen na hmotněprávní pojmy a názvosloví, kdy do procesního práva jsem zacházel jen výjimečně v nezbytných případech.

Lze tedy shrnout, že nynější česká, poměrně kazuistická, právní úprava poskytuje kvalitní základ pro trestněprávní praxi, ale přesto existuje řada zcela nevyjasněných a otevřených pojmů. Ve výsledku se mi podařilo dosáhnout vytyčených cílů a práce tak obsahuje podstatné informace o sledovaných institutech. Věřím, že čtenář bude díky práci schopen získat pokročilé znalosti o původu nepřičetnosti a zmenšené nepřičetnosti, o právních, lékařských a psychologických pohledech na psychologické a biologické kritérium nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

Zdroje

Odborné knihy:

- BREZEK, Antonín. *Sexuologie pro právníky*, 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. 67 s.
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995. 97 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010. 904 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*, 3. vydání. Praha: Leges, 2013. 864 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 3. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.10.2012. Praha: Leges, 2012. 1301 s.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995. 386 s.
- MIŘIČKA, August, SOLNAŘ, Vladimír. *Nová úprava trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Melantrich, 1939. 233 s.
- NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Daria, HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s.
- NEZKUSIL, Jiří a kol. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy: obecná část*. 3. doplň. a část. přeprac. vydání. Praha: Orbis, 1976. 326 s.
- NOVOTNÝ, František a kol. *Trestní zákoník 2010 : stav k 1.4.2010 : komentář, judikatura, důvodová zpráva*. Praha: Eurounion, 2010. 838 s.
- NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010. 584 s.
- PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012. 232 s.
- PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie pro právníky*. Praha: Karolinum, 1998. 75 s.
- RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1931. 173 s.
- SMOLÍK, Petr. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. Praha: Maxdorf, 1996. 504 s.
- SOLNAŘ, Vladimír, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, FENYK, Jaroslav. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 2003. 455 s.

- SOLNAŘ, Vladimír. *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vydání. Praha: Academia, 1972. 367 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C.H. Beck, 2011. 968 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 1464 s.
- ŠÁMAL, Pavel, PURY, František, RIZMAN, Stanislav. *Trestní zákon: komentář*, 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 1753 s.
- ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 101 s.

Odborné články v časopisech:

- LANGER, Petr. Trestný čin opilství (dokončení). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 3, s. 28-33.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 4, s. 37 – 39.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 5, s. 38 – 40.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 6, s. 27.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, č. 7, s. 38-43.
- ŠUBRT, Milan. Zaviněná nepříčetnost. *Trestní právo*, 2011, č. 9, s. 23-28.
- ŠVARC, Jiří. Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. *Zdravotnictví a právo*, 2011, č. 1, s. 17-23.
- VÁLKOVÁ, Helena. K trestněprávnímu obsahu duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 9, s. 253-254.

Internetové zdroje:

- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Aktualizace MKN-10 s platností od 1. ledna 2013* [online]. 2013 [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualizace-mkn-10-platnosti-od-1-ledna-2013>
- WORLD HEALTH ORGANISATION. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: Desátá revize* [online]. Ženeva, 2008, 1. 1. 2013 [cit. 2013-06-28]. Dostupné z: http://www.uzis.cz/system/files/mkn-tabelarni-cast_1-1-2013.pdf, 874 s.

Právní předpisy:

- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 120/1962 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1962
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 175/1990 Sb. účinném ke dni 1. července 1990
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 557/1991 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1992
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1957

Judikatura:

- Soudní rozhodnutí č. 17/1979 Sb. rozh. tr.
- Soudní rozhodnutí č. 19/2007 Sb. rozh. tr.

Shrnutí

Hlavním tématem této diplomové práce je nepřičetnost a zmenšená přičetnost. Pro celkové dokreslení problematiky autor do pojednání zahrnul také relativní odpovědnost mladistvých, opilství, actio libera in causa a problematiku znaleckého dokazování přičetnosti a zmenšené přičetnosti. V první kapitole je rozpracován vývoj nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti a opilství od římského práva až po nynější zákon č. 40/2009 Sb. Autor se pak zaměřuje na právní, lékařský a psychologický pohled na psychologické a biologické kritérium nepřičetnosti. Čtenář bude schopen získat pokročilé znalosti o původu nepřičetnosti a zmenšené nepřičetnosti, o právních, lékařských a psychologických pohledech na psychologické a biologické kritérium nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

Summary

The main goal of this diploma is insanity and diminished sanity. The relative liability of young offender, inebriety, actio libera in causa and authorized expert's issues are also included. The historical development of insanity, diminished sanity and inebriety is described in the first chapter, timeline is continuous from roman law to today's statute no. 40/2009 Sb. Author concentrates on law, medical and psychological view over psychological and biological criterion of insanity and diminished sanity. The reader will be able to get advanced knowledge about origin of insanity, diminished sanity and inebriety, about law, medical and psychological view on psychological and biological criterion of insanity and diminished sanity.

Seznam klíčových slov

Trestní právo, přičetnost, zmenšená přičetnost, nepřičetnost, duševní porucha, opilství, actio libera in causa, psychologie, psychiatrie, soudní znalec, biologické kritérium, psychologické kritérium.

List of keywords

Criminal law, sanity, diminished sanity, insanity, mental disorder, inebriety, actio libera in causa, psychology, psychiatry, authorized expert, biological criterion, psychological criterion.